

MECLİS-İ MEBUSAN'DAN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

ISBN 978-605-9885-49-2

MECLİS-İ MEBUSAN'DAN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE

Yazar
Doç. Dr. M. Salih MERCAN

**Institution Of Economic Development And Social Researches
Publications®**

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir

Iksad Publications - 2017©

ISBN – 978-605-9885-49-2

*MECLİS-İ MEBUSAN'DAN TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİNE*

Doç. Dr. M. Salih MERCAN*

Giriş

Türk Kurtuluş Savaşı daha 1918 Kasım ayında başladığı söylenebilir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin ileri görüşlü yüksek rütbeli subayları, gidişatın iyi bir istikamette olmadığını anladıklarından Mütareke'nin hemen ardından vatanın işgalden kurtarılması için bir önlem alma arayışı içine girdiler. Bu amaçla aralarında Kazım Karabekir, Ali Fuad (Cebesoy), Yusuf İzzettin Paşa ve Cafer Tayyar Bey gibi güvenilir kişilerin bulunduğu bazı isimleri daha ilk günlerde hemen İstanbul'a çağırdılar ve bunları önemli askeri birliklerin başına getirdiler. Gayeleri yurdu savunmaktı.¹

Nitekim savaşın sonucu az çok belli olmaya başladığı son aylarda, Osmanlı Devlet Erkânı daha savaş sürerken bazı tedbirlerin alınmasını zaruri görmüşler ve tamamen iş işten geçmeden önce, devletin son kalesi sayılan Anadolu'nun muhafazası için çareler düşünmeye başladılar ve bir kısım önlemler de almışlardı. Hatta

* Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ Osman Özsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı Olaylar-Belgeler-Gerçekler, İstanbul, 2007, s.107

Erzurum ve Kafkasya'daki orduların dağılmaması, silah ve cephanelerin teslim edilmemesi yönünde bir kısım talimatlar verilmişti.²

Bu amaçla Talat Paşa, İzmit'te, Enver Paşa'da Bandırma ve Balıkesir yöresinde direniş cemiyetleri kurmaya başlamışlardı. Daha savaş sona ermeden Ecevit ormanlarında, Ankara'da, Bozdağı'nda, Toros, Sille ve Mardan dağlarında ve Pozantı'daki gizli silah depolarında yığınaklar yapılmaya başlanmıştı. Diğer bazı kaynaklar daha 1918'de Erzurum, Kayseri, Kastamonu ve Salihli'de Teşkilat'ı Mahsusa'nın silah depoladığından bahseder. Bu depolardaki silahların daha sonraki ay ve yıllarda gelişip büyüyen milli direniş hareketini teçhiz etmek için kullanıldığında kuşku yoktur.³

Mondros Mütarekesini izleyen hemen ilk günlerde Beyşehir süvari alayına tayin edilen Kurmay Binbaşı Nazım Bey, daha o tarihlerde Toroslar'daki aşiretlerle temasa geçerek hep birlikte yurdu savunma harekâtına girişilebileceği konusunda önemli bir adım attı. Hatta Çeçenler arasında teşkilat kurarak topraklarını savunmaları için onlara silah bile dağıttı. İzmir'in işgalinin hemen ardından 23 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne bir yazı gönderen 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, "Durumun düzeltilmesi için Kuva-yı Milliye teşkilatı vücuda

² -Özsoy, a.g.e. s. 407

³ -Özsoy, a. g. e. gös. Yer.

getirilmesin en iyi bir tedbir olacağını” teklif etti. Yazıyı inceleyen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa bu yazının altına, “bu teklif çok önemlidir. Gereğinin yerine getirilmesi için acele edilmesi lazımdır” şeklinde bir kayıt düştü.⁴

Mondros Mütarekesinin imzası üzerinden ne kadar geçmişti 30 Ekim 1918 ile 23 Nisan 1920 arasında, on yedi ay ve yirmi üç günlük zaman vardı amma, bir milletin hayatı içinde, sadece bir an olan devrede, Türk Milleti, karşısındaki “Dünya yüzünde görülmemiş galibiyetin azametli temsilcilerine” verdikleri ölüm kararını reddetmiş, canını dişine takmış, millet olarak devletsiz ve lidersiz sahneye çıkmış, nihayet bir buçuk yıla sıkışmış zaman içinde, milli bir devlete sahip olabilme kudretini de ispat etmişti: İşte 23 Nisan 1920 de, Büyük Millet Meclisinin imparatorluğun sarı yüzü, bitkin ve stebin mahzun bağrında mahzun ve çilekeş Ankara’sında, yarı kalmış bir okul binasının salonuna sıkışmış olarak, maddeten tevazuun altında kalacak kadar basit, manen yeni bir dünya görüşü açacak kadar zengin ve engin hava içinde milli kaderi ele aldığı gündür: Bu günün, böylesine geleceğini, dost düşman hiç kimse tahmin etmiyordu, edemezdi de:

Anadolu insanını, harekete geçiren en önemli faktör İzmir’in işgali oldu. Yunanlıların Anadolu topraklarına

⁴ -Osman Özsoy, Saltanat’tan Cumhuriyet’e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı’nın Perde Arkası, İstanbul, 1999, s.124,

ayak basması “Bağımsızlık için silaha sarılma zamanının geldiği” yolundaki düşüncenin fitilini ateşleyen en önemli faktör oldu. Bunun içindir ki silahlı veya silahlısı, varlıklı veya fakir birçok insan, bağımsızlığa kavuşmak için kendinden biraz daha iyi liyakatli olduğuna inandığı kişilerin peşine takılma konusunda hiç tereddüt göstermedi. Anadolu insanı topraklarını savunma konusunda öylesine süratle hareket etti ki, Mesela Ödemiş’te milli kuvvetler 48 saat içinde toparlanıp mevzilenerek ateşe hazır vaziyete gelmişlerdi. Nitekim eli silah tutan herkes, Anadolu’nun her bir köyünde, kasabasında ve şehrinde bulunan halk tarafından kendilerine saygı duyulan, sevilen ve sözü dinlenen bu insanların ya bizzat emri altına girdiler, ya da onların tavsiye ettiği insanların yanına giderek birlikte hareket ettiler.⁵

Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla Türkelerin elinden her şeyleri alınıyordu Antlaşmanın 7. Maddesi ile İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek durumla karşılaştıkları takdirde, işgal etmedikleri yerleri işgal altına alacaklarını pekiştirmişlerdi. Bu bölgelerin Türk Olmayan unsurları güvensizlik ve Türk zulmü altında olduklarını velvelei telgraflarla ilan ederek işgal davetçisi rolünü oynamışlardır. İşgalci devletlerde bu çağrıya gönülden katılmışlardır. Özellikle İngilizler, Osmanlı ülkesindeki

⁵ - Osman Özsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı Olaylar-Belgeler-Gerçekler, İstanbul, 2007, s. 109

Rum, Ermeni, Arap, Kürt gibi unsurları hem birbirinden çeşitli vaatlerle ayırmak, hemde Türkler aleyhinde birleştirerek kışkırtmak için büyük çaba harcamışlardır. İşgalcilerin dayandıkları gerekçeler Türkler aleyhindeki klasik suçlama kampanyasına dayandırılmıştır. Buna göre önce Türkler uygar değildiler, sonrada, özellikle jön Türk olarak adlandırdıkları ittihatçılar, ülkeyi uzun dertlere ve ızdıraplara boğmuşlardı.⁶

İstanbul Hükümeti Barış Konferansına sunduğu muhtıralarında bu görüşün ikinci kısmına, canı gönülden katılmıştır ve Birinci Dünya Savaşına girme sorumluluğunu İttihatçılar yüklemişlerdi. Fakat büyük bir Türk düşmanı ve Paris'teki "Onlar Konsiyi"nin başı olan Fransız Başbakanı Georges Cleemenceau, bu tezi yeterli bulmamış, Türkleri tüm olarak sorumlu saymıştır. Ana problem, Osmanlı ülkesinin parçalanmasıydı. Türklerde topun ağzındaydılar.

Galip Devletler batı uygarlığını temsil ettikleri iddiasında idiler: Kendileri dışında olanlar - savaşı yitirdikleri için olacak - uygar değildi. Hele, Osmanlı ülkesi içinde olanları yetiştirmek ve eğitmek gerekiyordu. Himaye ve manda formülleri bu amaçla ortaya atılmıştır. Türkler için Anadolu ortasında, küçük bir vatan haritası

⁶ -Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938, İstanbul, 2003, s.6

çizilmişti. Sevr Antlaşması bu yeni düzenin güvence belgesi olacaktı.⁷

Kanun-i Esasi'nin 23 Aralık 1876'da ilanından sonra, Meclis-i Mebusan (Parlamento) toplanmıştır. Parlamento, padişah tarafından seçilerek gelen 25 üyeli Ayan Meclisi ile iki derec de seçimi kazanan 130 üyeli Mebusan Meclisi'nden oluşuyordu. Öncelikle il genel meclisi üyeleri seçilecek daha sonra da bunlar aralarında Mebusan Meclisi üyelerini seçeceklerdi. Milletvekili seçimi için sancak esasına göre 29 ayrı seçim bölgesi oluşturulmuştu. Mebusan Meclisinin 80'ni Müslüman, 50'si gayrimüslim idi. Ancak her vilayet gösterilen sayıda milletvekili seçip İstanbul'a gönderemedi. Bu yüzden ilk meclisin 115 ile 117 arasında değişti. Parlemantoya gelen mebusların 69'u Müslümaan 46'sı gayrimüslim idi. İki meclisin birden toplanması halinde buna Meclis-i Umumi deniyordu. Mebusan Meclis ilk olarak 1877'de açılmıştı, bu meclis kısa ömürlü oldu. Kanun-u Esasi'nin padişaha verdiği yetkiye dayanılarak Şubat 1878'de kapanmıştı. Yeniden 1908'de açılmış ve çalışmalarını 1918'e kadar sürdürmüştü. Aynı yılın sonunda Padişah Vahdettin tarafından kapatılmış, hükümet çalışmalarını meclis denetiminden yoksun sürdürmeye başlamıştı.⁸

⁷ -Tunaya, a.g.e. s. 7

⁸ -Orhan Doğan, Atatürk ilkeleri ve İnkilâp Tarihi, Ankara 2010, s.78

Mütareke imzalandığı zaman, Meclis-i Umumi'nin 3. Yasama dönemi sürmekteydi. Bu dönem 1330 (1914) genel seçim sonucu 1 Mayıs 1914'te başlamıştı. İttihad ve Terakki, 1913 yılından beri kendi hâkimiyeti altında tek partili bir rejim kurduğu için, muhalefetsiz ya da muhalifi yok denecek kadar az bir mebusan Meclisi kurulmuştu. 3. Yasama dönemi, ikinci meşrutiyetin en uzun parlamentolu dönemi olmuştur. Değiştirilen 69. Maddesi gereğince, savaş nedeniyle bir yıl uzatılmıştır.⁹

1919'da Anadolu Hareketi'nin baskısı sonucu yapılan iki dereceli seçim sonucunda meclis 12 Ocak 1920'de toplandı. Müdafaa-i Hukukçular çoğunlukta idi. Karakol grubu ve mandacılar da vardı. Ayan, Saray yanlısı bir tutum içindeydi. Mebusan'da Müdafaa-i Hukukçular Mustafa Kemal Paşa'nın istediği bu ad altında grup kuramadılar. "Felah-i Vatan" grubunu oluşturdular. Tavırları uzlaşmacı ve ürkekti. İstanbul'un havası onları da gevşetmiş gibiydi. Meclis'in büyük ve tek başarısı Misak-ı Milli'yi kabul etmek oldu. Metin daha önce Ankara'da Musatafa Kemal Paşa tarafından ana çizgileriyle oluşturulmuştu. 28 Ocak 1920'günü Ahd-ı Milli adıyla ilan edildi.¹⁰

⁹ -Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare, İstanbul, 2001, s.41

¹⁰ -Bülent Tanör, Kuruluş ve Kurtuluş, İstanbul, 2009, s. 111

Felahi Vatan grubunda müzkerelerden sonra kabul edilen “Misaki Milli” meclis matbasında bastırılmıştır. Misaki Milli Kaarraları aynen şöyledir:

“Zirde vazülimza Osmanlı Meclis Mebusan azaları istiklali devlet ve istikbali milletin, haklı ve devamlı bir sulha nakliyat için ihtiyar edeceği fedakârlığın haddi azamisini muntazamın olan esastımezkure haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devamı vücudu gayri mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemiştir”.

Madde 1. Devleti Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1334 tarihli mütarekenin hini akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukaderatı, ahalsinin serbestçe beyan edebilecekleri araya tevfikân tayin edilmek üzere lazım geleceğinden mezkûr hattı mütareke dâhil ve haricinde dinen, ırkan ve emelen müttehî ve yekdiğerine karşı hükümeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve hukuki ırkiye ve içtimaaiyeleriyle şeraiti muhiyyelerine tamamıyla riayetkâr Osmanlı İslam ekserisiyetiyle meskûn bulunan aksamın heyeti mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küdür.

Madde 2. Ahalsi ilk serbst kaldıkları zamanda araya ammeleriyle ana vatana iltihak etmiş olan elviye için ledelicap tekrar serbstçe arayı ammeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde 3. Türkiye sulha taile edilen Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tespiti de sekenesinin kemali hürriyetle beyan edeckleri araya tab'an vaki olmalıdır.

Madde 4. Makarrı hilafeti İslamiye ve payitahtı saltanatı seniye ve merkezi hükümei Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masum olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartile Akdeniz ve Kaaradeniz boğazlarının ticaret ve münakalatı âleme küşadı hakkında bizimle sair bilumum alakadar devletlerin mütefikane vereceklri karar mutaberdir.

Madde 5. Düveli İtilafıye ile muhasımları ve bazı müşrikleri arasında takarrür eden esasatı ahdiye dairesinde dairesinde akaliyetlerin hukuku – memaliki müteceviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmesiyle tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Madde 6. Milli ve iktisadi inkişafımız dairei imkâna girmek ve daha asri bir idarei muntazam şeklinde tedviri umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temini inkişafatımızda istiklal ve serbestlik tammeye mazhar olmamız üssülesası hayat ve hakkımızdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali ve sair inkişafımıza mani kuyuda muhalifiz.

Tahakkuk edecek düyunatımızın şeraiti tesviyesi de bu esata mugayir olmayacaktır.¹¹

¹¹ -Mazhar Müffit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1998, II, s.541-542

30 Kanunisani 1336

Sivas Kongresi açıldığında (4 Eylül 1919) Ali Fuat Paşa Eskişehir-İzmit bölgesinde Kuva-yı Milliye'yi organize ediyordu ve kongre kararıyla kendine Garbi Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığı verildi. Sivas'taki kumandanlar toplantısı için Sivas'a gelen (8 Kasım 1919) Ali Fuat Paşa, üç hafta Sivas'ta kaldıktan sonra 12 Aralık'ta Ankara'ya döndü. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya yerleşmesi için hazırlanıp 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal'i karşıladı. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya taşındığı günlerde Anadolu'da seçimler yapılıyordu. Hürriyet-İtilafçılar ve azınlıklar seçimlere katılmamıştı. Anadolu'daki ittihatçı örgüt ve sempatanları Milli Hareketi desteklemiştir. Heyet-i Temsiliye bir genelge ile seçilen mebusların Ankara'ya uğradıktan sonra İstanbul'a gitmelerini istemişti. Ankara'ya gelenler kolorordu karargâhı ve M. Kemal'e uğruyor, Milli Hareketin amacı anlatıldıktan sonra İstanbul'un yolunu tutuyorlardı. Kendisi de mebus seçilen Mustafa Kemal Ankara'da kalacak, müdafa-i hukukçu mebuslar, Milli Harekâtı İstanbul'da savunacaklardı. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan meclis, Misak-ı Milli kararı dışında kendini gösteremedi ve 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve Meclisin basılması üzerine çalışmasını durdurdu. 23 Nisan 1920'de

TBMM.'nin açılışıyla politika merkezi Ankara'ya kaydı.¹²Çünkü 18 Mart günü Rıza Nur ve arkadaşlarının bilinçli olarak verdikleri önerge üzerine Meclis kendi iradesiyle toplantılarını süresiz erteleme kararı aldı. Böylece, ileride başka şartlarda ve yerde kendini yeniden toplama imkânını hukuken elinde tutmuş oluyordu. Yeni toplantıya ve toplantı yerine geçişte bu karar bir meşruluk köprüsü oluşturacaktır. Önergenin ve kararın bir nedeni de Padişah'ın önüne geçmek, fesih imkânını bir yana itmek, Saray'ı Meclis'in geleceği konusunda söz sahibi olmaktan çıkarmaktı. Meclis-i Mebusan'ın almış olduğu faaliyetlerini tatil kararı, meşruluk köprüsünü daha da sağlamlaştırdı. Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey'in olumlu tavrı ve Ankara'ya geçmesi, ibreyi kesin bir şekilde yeni girişim yönüne, yani Ankara'ya döndürdü¹³

İstanbul'un işgalini öğrenir öğrenmez, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk düşündüğü husus, Ankara'da bir meclis toplamak olmuştur. Bir yandan belli tedbirler alırken, bir yandan da, meclisin özelliği ve nasıl toplanacağı konusunda Ankara'da görüşülmekteydi. Çalışmalar uzun sürmedi. Toplanacak meclisin, bir "müessesani meclis" yani "kurucu meclis" olması kararlaştırıldı. Meclis üyelerinin seçiminin suretle yapılması ve bunu sağlamak için de seçim kanununa

¹² -Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, I/II, s. 36

¹³ -Tanör, a.g.e., s. 111-112

bağlı kalmadan seçimlerin pratik bir yolla sonuçlandırılması uygun görüldü. Fakat varılan kararları bir seçim emri şeklinde ilgililere bildirilmesinin mahzurları vardı. Bunun için, önce Kolordu Komutanlarının düşüncelerini öğrenmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, “Aşağıda belirtilen suretin gerek esasının ve gerekse tatbikatının tasvip edildiğini veyahut değiştirilmesi uygun görülen noktaların yarın sabaha kadar bildirilmesini rica ederim ve yüksek muvafakatleri alındıktan sonra tamim edileceği maruzdur” kaydı ile “**Suret**” başlığı altında şu telgrafı yazdı:¹⁴

“İstanbul Meclisi Mebusanı ve hükümeti merkeziyeye başta İngilizler olduğu halde Kuvayı İtilafiye tarafından resmen ve cebren vaziyet olunarak hâkimiyet ve istiklali Osmaninin haleldar edilmiş olması devletin vaziyeti ummumiyesinde esaslı bir tebeddül vücuda getirmiştir. Kanunu Esasimizin tahtı siyasetinde bulunması lazım gelen, kuvvei teşriye, adliye ve icraiyeden ibaret olan kuvayı selâse devlet bugün mevcut değildir.

Binaenaleyh vaziyeti hâzıranın İstanbul’la rabitası tamamen kat’edilmiş bulunan Anadolu’da icap ettireceği tarzı idareye ait esasatı her milletin bu gibi zamanlarda müracaat ettiği ahvalda tevfikân bir meclisi müessesân teşkiliyle tespit etmek zaruridir. Aynı zamanda Makamı

¹⁴ -Sabahattin Selek, Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı), II, İstanbul, 2002, s.689

Hilafet ve Saltanat olan İstanbul'un tahlisini istihdaf edecek mücahedatı milliyeyi meclisi müessesanın mürakabesi elzendir. Bu meclisin şu ahvalde şu usule göre müstecelen içtimaindaki ehemniyet dahi aşikâr olduğundan Meclisi Milli'nin iştirakiyle meclisi müessesanın davetine imkân maddi dahi gayrimevcut bulunduğundan berveçhiati âzanın nihayet on beş gün zarfında Ankara'da ekseriyat teşkil edecek surette içtima ettirilmesi Heyetimizce karargir olmuştur".¹⁵

Yukarıda belirtilen tamimden sonra alınan cevaplar üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye namına, Valilere, Kumandanlara, Belediyelere 22 Nisan 1920 Perşembe günü, telgrafla şu tamimi gönderdi:¹⁶

1- Bimennihil kerim Nisanın 23. Günü, Cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2- Vatanın istiklali, makam-ı refi-i Hilafet ve saltanatın istiklali gibi en mühim ve hayati vezaifi ifade edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşadını Cuma'ya tesadüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mecburiyetinden istifade ve bumum mebusini kiram

¹⁵-Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1969, s.614

¹⁶-Cemal Kutay, Türkiye İstiklal Ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, IX, İstanbul 1961, s.10956-10957

hazeratı ile Hacı Bayram Veli Camii şerifinde Cuma namazı eda olunurken envarı Kur'an ve Salâttan da istifaze olunacaktır. Badessalat, lihyeyi saadet ve Sancak-ı şerifi hamilen daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dâhil olmazdan evvel bir dua kıraatiyle kurbanlar zebh olunacaktır. İş bu merasimde cami-i şeriften bed ile daire-i mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtaat-ı askeriye ile tertibat-ı mahsusa alınacaktır.

3- Yevmi mezkûrun teyidi kudsiyeti için bugünden itibaren mertkez-i vailayette Vali Beyefendi hazretlerinin tertibi ile hatim ve buhari-i Şerif tilavetine bed olunacak ve hatmi şerifin son aksamı teberûken Cuma günü namazdan sonra daire-i mahsusa önünde ikmal edilecektir.

4-Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buharı ve hatemı şerife kıraatine şürü edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerden salâvatı şerife okunacak ve esnayı hutbede hilafetmeabımız padişahımız efendimiz hazretlerinin namı nam-i şahaneleriyle bilumum tebea-i mülukanelerinin bir an evvel nail-i halas ve sadet olmaları duası ilaveten tezkar olunacak ve Cuma namazının edasından sonra da ikmal-i hatim edilerek makamı muallâyı hilafet ve saltanatın ve bilcümle aksamı vatanın halası maksadıyla vuku bulan mesai-i milleyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekillerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisinin tevdi eyleyeceği vezaif-i vataniye ifaya

mecburiyeti mecburiyeti hakkında mev-izeler irad olunacaktır. Bedehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halası, elameti ve istiklali için dua edilecektir. Bu merasim-i diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra Biladı Osmaniye'nin her tarafında, makamı hükümete gelinerek Meclis'in küşadından dolayı resmen tebrikat icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette mevlid-i şerif okunacaktır.

5- İşbu tebligatın hemen neşir ve tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian ücra köylere, en küçük kıtaat-ı askeriyeye, memleketimizin bilumum teşkilat ve müessesatına iblağı temin edilecektir. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tabı ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6- Cenabn-ı Haktan muvaffakiyet-i kâmile tazarru olunur”

Mustafa Kemal aşağıdaki telgrafıyla da, bütün memleketteki resmi teşekküllere, artık milli hareketin bir mercii olduğu, yani yeni bir devletin kurulduğunu bildiriyordu.¹⁷

Bimennihikerim Nisanın 23. Günü, Millet Meclisi küşat edilerek ifay-ı vazifeye mübaşeret eyleyeceğinden,

¹⁷-Kutay, a.g.e. s.10961

yevmi-ı mezkûrdan itibaren bilumum makamat-ı mülkiye ve askeriyenin ve umum milletin mercii, Meclis-i mezkûr olacağı taminen arz olunur”.

15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa ve 3. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin Bey, kurucu meclis fikrine taraftar olmadıklarının bildirdiler. Mustafa Kemal Paşa ile Kolordu Kumandanları iki gün telgraf başında bu konuyu tartıştılar. Sivas Valisi Reşit Paşa'nın iştiraki ile 3. Kolordu Kumandanının itirazı şu noktalarda toplanıyordu. Halk Meclisi Mebusanı bilir. Kurucu Meclis adı altında milletin aklının alamayacağı bir meclis toplamak doğru değildir. Böyle bir meclise katılacak kimseler bulmak da güçtür. Bulunsa bile bu meclisin alacağı kararlar memlekette tatbik kabiliyeti bulamaz ve muta olamaz. Bu sebeple, Meclisi Milliyi toplamak lazımdır.¹⁸

15. Kolordu Kumandanı da Anayasamızın ve seçim Kanununun açık hükümleri karşısında bir kurucu meclis toplanamayacağı, Meclisi Millinin toplanmasının uygun olacağı, İstanbul Meclisinden kaçıp Ankara'ya gelenler ile meclisin toplanmasının ve eksikler için seçim yapılmasının uygun olacağı görüşünü bildirdi.¹⁹

Mustafa Kemal paşa, Meclisi Milli'nin toplanabilmesi için Ayan ve Mebusan Meclisinin toplu olarak bir arada bulunmalarının şart olduğunu, İstanbul'dan

¹⁸-Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizin esasları, İstanbul, 1990, s.224

¹⁹-Selek, a.g.e., s. 690

kaçabilecek mebusların ve ayan azasının çoğunluk sağlayamayacaklarını ileri sürerek fikrinde ısrar etmişse de kumandanların direnmesi karşısında Kurucu Meclis değişiminden vazgeçerek **“selâhiyet-i fevkaladeye malik bir meclis”**. Mustafa Kemal Paşa, Kurucu Meclis toplamayı düşünürken “rejimi değiştirmek” amacını güdüyordu. Artık rejim, Büyük Millet Meclisi adını alacak olan milli meclisin kararları ile değiştirilmeliydi. Seçimler Osmanlı Devletinin Seçim Kanunlarına göre yapılacak ve her livadan 5 üye seçilecekti. Seçimle ilgili tamimde, seçilecek kimselere “mebus” denilmemiş, ancak tamimin 2. Maddesinde “bu meclise aza olarak intihap olunacak zevat, mebusan hakkındaki şeraiti kanuniye tabidir” ibaresi kullanılmıştır²⁰.

Tamimde belirtilen esaslara göre seçimlere Seçim Kanunu gereğince katılacak olan ikinci seçmenlerden başka belediye meclisi, vilayet ve liva idare meclisi ve müdafai hukuk azaları katılacaklardı. Seçimlerin süratle yapılması isteniyordu. Fakat bazı kazalardaki seçmenlerin liva merkezlerinde ve vilayetlerde toplanmasının çok zamanı gerektirdiği bildirildiği için 21 Mart tarihinde Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, her kazadaki seçimlerin, livaların ve vilayetler ile aynı günde ve buldukları yerlerde seçim yapabileceklerini tamim etti.

²⁰-Selek, a.g.e., s.691

İstanbul Meclisi azalarından Ankara'ya gelenlerin de bu meclise mebus olarak katılabilecekleri kararlaştırıldı.²¹

Seçimler bazı yerlerde fazla ciddiye alınmamış, direnme ile karşılaşmıştır. Maraş, Urfa, Elazığ, Diyarbakır ve Trabzon'da seçimleri yaptırmak güçlükle mümkün olabilmışti. Özellikle Trabzon seçimlere hiç taraftar değildi. Buradaki 3. Fırka Kumandanı Rüştü Bey'in 15. Kolorduya gönderdiği 20 Mart tarihli telgrafta, yeni seçimlerin bu buhranlı zamanlarda yeni bir mücadele ve muhalefete kapı açacağını ileri sürerek, Müdafai Hukuk Heyetlerince bir aza seçilip Heyeti Temsiliye'yi takviye etmek üzere Ankara'ya gönderilmesi fikri ileri sürülüyordu. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Tümen Kumandanına verdiği cevapta, Heyeti Temsiliye'nin tamimine taraftar olduğunu belirttikten sonra esasen tamimde bu seçimlerin Meclisi Mebusan'ın teşkili ile alakasını gösterir bir kayıt bulunmadığını, toplanacak meclisin teşrif mahiyeti haiz bir meclis sayılmayacağını binaenaleyh Meclisi Mebusan adı altında toplanmayacağını ifade etmiştir. Trabzon Valisi Hamit Bey de Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bir telgrafta "pek heyecanlı olan sahillerde" durumun seçimlere elverişli olmadığını bildiriyordu. Heyeti Temsiliyenin ikazı üzerine Kazım Karabekir Paşa Trabzon Valisi'ni doğrudan doğruya ve Trabzon'daki Tümen Kumandanı vasıtasıyla sıkıştırarak

²¹-Rıza Nur, Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arkası (1920-1923), İstanbul, 2007, s.18

seçimlerin yapılmasına zorlamıştır. Fakat Trabzon mebuslarından bazıları seçildikten sonra istifa etmişlerdir.²²

Bütün bu gayretlere rağmen seçimler, meclisin toplanacağı 23 Nisan tarihine kadar tamamlanamamıştır. Her livadan çıkacak mebus adedine göre, İstanbul Meclisinden gelenler hariç 169 kişinin 23 Nisan günü meclise katılması gerekirdi. Hâlbuki meclis İstanbul'dan gelen mebusların da katılımıyla 120 kişi ile toplanmıştır. Meclis-i mebusan'dan gelenler için 9 Mayıs 1336/1920 tarihinde verilen önerge ile kanun çıkarılmıştır.

RIYASETİ CELİLEYE

İstanbuldan gelecek mebus arkadaşlarımızın heyeti icraiye ile temaslarından sonra yine heyeti icraiyece Meclise takdim edilerek vazifeye iptidar ettirilmesi hususunun usul ittihazını teklif ederim. Saruhan Celâl

REİS — Efendim, bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olundu efendim.²³

Seçimler daha sonra tamamlanmış ve uzak yerlerden gelen mebusların meclise katılmaları peyderpey mümkün olabilmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk birkaç ayı yeni, katılan mebusların meclise takdimi ve mazbatalarının incelenmesi ile geçmiştir. Fakat meclise bir taraftan yeni yeni mebuslar katılırken bir taraftan da

²²-Rıza Nur, a.g.e. s. 20

²³ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 9 Mayıs 1336/1920 (Salı), s. 20

istifalar oluyordu. İstifaların bir kısmı mazerete dayanıyor, bir kısım mebuslar da memuriyeti tercih ederek mebusluktan istifa ediyorlardı. Bu sebeple meclisin üye sayısı uzun zaman kesinlikle belli olmamış ve nisap tespitinde sık sık anlaşmazlıklar çıkmıştır.²⁴

23 Nisan 1920 Cuma günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'in yukarıda belirtilen tamimi ile izah ettiği şekilde ve unutulmaz merasimin hiçbir safhasında, hiçbir değişiklik olamadan çalışmalarına başladı.

Olağanüstü yetkiye sahip bir meclis olarak toplanan Büyük Millet Meclisi, ertesi günü 24 Nisan 1920 Cumartesi günü toplandı, bütün memleket işlerine doğrudan doğruya el koyarak çalışmaya başladı. Meclis; kanun yapacak, yürütme ve yargı yetkisini elinde bulundurarak toplanma amacına ulaşmaya kadar dağılmayacaktı. Bu olağan üstü yetkilere sahip Meclis, bir "Kurucu Meclis" bir "İhtilal Meclisi" idi. Sinop Mebusu (Milletvekil) Şerif Bey, en yaşlı üye olarak kısa bir açış konuşması yaptıktan sonra seçim mazbatalarının incelenmesi için komisyonlar seçip oturuma son verildi. Seçime katılan 120 kişiden 110'unun oyu ile Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçildi, Seçim sonucu açıklandıktan hemen sonra:

²⁴ - Rıza Nur, a.g.e. s. 21

Mustafa Kemal Paşa Kürsüye gelerek Vatan'ın ve Millet'in içinde Bulunduğu durumu şu şekilde izah etti.

MUSTAFA KEMAL PAŞA- (Ankara) — Muhterem milletvekilleri! Bugün içinde bulunduğumuz vaziyeti Meclisi Âlinizin nazarında tamarniyle tecelli ettirebilmek için bâzı beyanatta bulunmak istiyorum. Vukubulacak mâruzâtım birkaç devreye ayrılabilir. **Birincisi; Mütarekeden Erzurum Kongresine kadar geçen zaman zarfındaki ahvale dairdir. İkincisi; Erzurum Kongresinden on altı Mart tarihine kadar yani İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği güne kadar, üçüncü safhası da 16 Marttan bu dakikaya kadar olan ahvale dair olacaktır.** Mâruzâtım birtakım vesaike müstenittir ki, müsaade buyurulursa o vesaike icabettikçe burada okuyacağım. Yalnız birinci safhaya aidolacak mâruzâtım belki biraz şahsi olacaktır. Fakat vaziyeti tamarniyle tenvir edebilmek için ondan balhsetmeye lüzum görüyorum.

Malûmuâtileridir ki, Ahmed İzzet Paşa Hükümeti milliyetler esasına müstenit âdilâne bir sulhe nail olmak emeliyle Mütarekeye taliboldu. İstiklâli uğrunda namus ve şa'hametle döğüşen milletimiz 30 Teşrinievvel 1334 tarihinde imza olunan Mütarekename ile silâhını elinden bıraktı.

İtilâf donanmaları İstanbul'a girdikten sonra Mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakıldı. Gün geçtikçe artan bir şiddetle, hukuku Saltanat, haysiyeti Hükümet, izzetinefsi millîmiz taaddiyata uğradı. Heyeti İtilâf iyeden gördükleri teşvik ve fiilî himaye sayesinde Tebaa-i Osmaniyeden olan anasını gayrimüslime her yerde küstahane tecavüze başladılar.²⁵

Meclisi Mebusanın feshi, kuvvetini milletten almıyan Hükümeti Merkeziyenin sık sık değişmesi ve halkın vicdanından doğan millî birlik uğrundaki teşebbüsün maalesef ihtirasatı iyasiyeye kurban edilmesi yüzünden âleme karşı mevcudiyeti milliyemiz ihsas edilemedi.

Ecnebi kuvvetlerinin işgali altında inliyen Payitahtımızda kan ağlıyan bilûmum erbabı hamiyet, münevveranı millet ve din ve Devlete hizmetleri mesbuk zevatı âliye Makamı Hilâfet ve Saltanatın, İstiklâli Millînin bu baternâk vaziyetten kurtarılması ancak vicdanı millîden doğan birliğin azim ve iradesine müftekar bulunduğuna iman getirdiler. Fakat İstanbul'un tahtı tazyik ve muhasarada bulunan muhitinde ica- i batı hamiyeti ifaya maddeten imkân kalmamıştır.²⁶

²⁵ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 8

²⁶ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 8-9

İşte bu sırada idi ki, Anadolu'ya mülki ve askerî hususatla muvazzaf olmak üzere ordu müfettişliğine tâyin edildim, bu teveccühü din ve millete hizmet etmek için en büyük bir mazhariyeti ilâhiye addeyledim.

Vicdanı millînin iradei aliyesine tâbi olarak milleti, müstakil vatanımızı mâsun görün- j ceye kadar çalışmak ahdiyle **16 Mayıs 1335/1919 günü Dersaadet'i terk eyledim**. Samsun'da işe başladım. İlk düşündüğüm memleketimizde asayişin istikrarına kendi vesaitimiz ile muktedir bulunduğumuzu görmek oldu. Esasen Canik livasının vaziyeti hususiyesi de bu babda en seri davranmayı müstelzim bulunmakta idi. Filhakika Rumların hâkimiyetini ve islâm unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komiteleri tarafından idare olunan **Pontos Hükümeti** amali **Karadeniz sahiliyle** kısmen **Amasya ve Tokad'm Şimal kazalarında** mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çılginca bürümüştü ittihaz olunan tedabir sayesinde muvaffakiyetli netayie istihsal edildi.Fakat ittihaz olunan tedabir ve muvaffakiyet yalnız **Pontüs havalisine** ait ve mevziî idi. Hâlbuki her gün haksızlıklarını artıran İtilâf Devletlerine, mevcudiyeti milliyemizi siyaseten ispat etmek ve fiilî tecavüzler karşısında milletin namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa etmek pek mühim idi. Esasen **Şarkta ve Garpta** hemen memleketimizin her tarafında müdafaa ve muhafazai hukuku millet ve memleket için cemiyetler teşkil edilmişti.

Bu cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastiyle millî vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilât idi.

Bu sıralarda idi ki, umum belediye riyasetlerine **Dersaadet'te İngiliz Muhibleri Cemiyeti** teşekkül ettiği ve her tarafta bu cemiyete iştirak ile İngiltere müzaheretinin talebedilmesi lüzumu hakkında (**Said Molla**) imzasiyle bir telgraf geldi. Bu meselede Hükümetin alâkasının derecesini anlamak için Sadrazam olan Fcrid Paşa'dan keyfiyeti istilâm ettim, hiçbir cevap alamadım.

Kendisinin eşhası meçhule tarafından böyle gayrimuttarit ve muhtelif siyasi maceralara teveeeühündeki teşebbüsatına zîm felâketlere sebeb olacağını takdir eden millet, **Said Molla'nın** tebliğine havaiei sem'i itibar etmedi.

Binlerce tecavüz ve haksızlıklar altında inliyen ve **İzmir vakai feciası** karşısında kan ağlayan millet, Hükümeti merkeziye ve İtilâf Devletleri mümessillerinden ağıyarak istimdat ve istidayı hak ederken, mütaaddit **belediye riyasetleri ve birçok müdafaai hukuku milliye cemiyetleri marifetiyle aldığım telgrafnamelerde hakkımda itimat beyan olunarak benden de bu hususta hizmet ve fedakârlık talebediliyordu.**

Hayat ve şahsiyetim kendi malı olan necip ve mazlum, milletimizin bu haklı talebi üzerine artık benim

için en mukaddes vazife iradei mill iyeye mutavaatı her şeyin fevkinde görmektir.²⁷

Bunun üzerine yaptığım bir tamimle millete katı sözümü verdim. İşbu tamimin son cümleleri şu idi: **«Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki amal ve tezahürat ile temine azmedilen istiklâli millîmiz uğrunda bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin eylerim. Bu emeli mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm.»** 27 Mayıs sene 1335/1919 «Türkiye Havas Royter» namında İtilâf Devletlerinin tesis ettikleri ajans malûm olduğu veçhile inikadeden Şûrayı Saltanat hakkındaki tafsilâtta **«Heyeti umumiyenin fikri Türkiye'nin Düveli Muazzamadan birinin müzaheretini temin merkezindedir.»** kaydını neşir ve tamim eylemişti. Bu tamimin derecei mevsukiyeti hakkında bütün millette büyük bir şüphe ve tereddüt uyandı. Ajans ihbaratın tamamen bir sania olduğu ve Şûrayı Saltanatın hiçbir şeye karar vermediği ve ekseriyetin hükümete ademiitimatı ve mukadderat meselesinin bir şûrayı millîye tevdiini mutazammın ifadatta bulunduğu ve binaenaleyh **herkesin istiklâli millî taraftarı olduğu anlaşıldı.** Bunun üzerine

²⁷ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 9

makamı sadarete berveçhi ati mâruzâtta bulundum ve keyfiyetten umumu haberdar eyledim.

Makamı Celil Sadareti Uzmaya

27 Mayıs, sene 1335 tarihli (Türkiye, Havas Royter) ajansı Şûrayı Saltanatta heyeti umumiyenin fikri Türkiyenin tamamıyeti mülkiyesini muhafaza şartıyla Düveli Muazzamadan birinin müzaheretini temin merkezinde olduğunu kayıt ve ihbar ediyordu. Şûrayı Saltanat müzakeratım aynen neşreden 27 Mayıs, sene 1335 tarihli İstanbul gazetelerinin tavzihatma nazaran yalnız Sadık Beyin ifadei tahririyesinde İngiltere himayesinin teklif olunduğu ve bunun he yeti umumiyenin fikri bulunmadığı anlaşılıyor. Ajans ile gazetelerin neşriyatı arasındaki tezat bâzı taraflarca nazarı dikkati calip ve ajansın tahrifi hakikat salâhiyetine cüreti cayi sual görülmüştür. İçinde bulunduğumuz bu hassas devirde artık her hakikati kemaliyle müdrik ve bütün avakıbı meşumeye karşı en son fedakârlığı göze aldırarak muhafazai istiklâliyeti milliyeye azim olan milletin mazharı sükûnet ve tesliyet olması merkezi hilâfet ve saltanattan vâsil olacak işarati sahiha ve samimiyeye vabeste olduğu kanaatindeyim. Vicdanı millîyi temsil etmiyen ihbarat, şayanı endişe akisfer tevlidedebileceği cihetle bu bapda tenvir ve irşad buyurmaıklığımu hassaten istirham eylerim.²⁸

²⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 9-10

Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaveri
Hazreti Şehriyarî M. Kemal

Bu sıralarda, izmir ve Aydın'daki fecayii müessirenin tesiriyle de milletin uyanıklığı ve heyecanı 'nazarı dikkati calip hir dereceye varmıştı. Efkârı milleti muvakkaten uyuşturmamak ameliyle olacak, **Sadrizam Paşa Paris'e davet olundu**. Ferid Paşanın Riyaseti altında giden heyete milletin itimadı taallûk etmedi, ben de şahsan milletin bu musib şüphesine iştirak ettim. Millet, giden heyetin programını istizah etti. Bu pek nazik zamanda idi ki, **Harbiye Nazırından âtideki telgrafı aldım:**

(Maiyeti âlinizdeki istimbotlardan biriyle hemen buraya teşrifiniz rica olunur.)²⁹

8 Haziran, sene '35

Harbiye Nazırı Şevket Turgut

Bu davetin mâna ve mahiyetini anlayamadım, istizah ettim; bir taraftan Erkânı Harbiyei Umumiye **Reisi olan Cevad Paşadan** da 'sordum, müşarünilehten 11 Haziran 1335 te aldığım cevapta «**Kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati efkârı umumiyeye iyi 'bir tesir yapmıyacağı cihetle ingilizlerin beni talebeylediği» bildiriliyordu**. Bu hakikate vâkıf 'olunca doğrudan doğruya Zatı Akdesi Hazreti Padişabiye şu mâruzâtta bulundum:

²⁹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 10

**Mabeyni Hümayun Cenabı Melûkâne Başkitâbeti
Celilesi vasıtasıyla Atabei Hümayunu Cenabı
Padişahîye³⁰**

Büyük milletin ve mukaddes hilâfetin imadı sahih ve yegânesi bulunan saltanatı hümayunlarını Cenabıhak mâsunu afat buyursun! Şevketpenahım! Memleketin bugün uğradığı afatı tazyik ve tehlikei inkısam karşısında ancak Zatı Hümayunları başta olmak üzere, millî ve mukaddes hir 'kudretin sayhai mevcudiyeti **vatanı ve 'istiklâli Devlet ve milleti ve Hanedanı Celilüşşanmızın altı buçuk asırlık mübeceel tarihini kurtarabilir**. Her tarafça bu içtihad ve kanaat yektadır. En son Huzuru Şahanelerinde şeref nû'süle mazhar buyurulduğunda, **İzmir vakai müelliimesinden** pek mahzun olan kalbi hümayunlarının bu noktai necata ait ilhamatı bu anda dahi hafıza arayış intibahıdır.

Bu ilhamatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfarakat edeceğim gün şeref müsüle nail olmuşum. Bu esnada Zatı Hazreti Padişahı Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırlıların, saraya müteveccih olan topları göstererek, görüyorsun dedi, ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzımı geleceğini tasavvurda tereddüde düşer oluyorum ve ellerini kaldırarak, inşallah millet mütenebbih ve müteyakkız olur, bu vaziyeti elîmeden gerek

³⁰ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 10-

beni ve gerekse kendisini talrlis eder buyurmuşlardı, binaenaleyh; mâruzâtımda arz etmek istediğim bu ifadeyi hümayunlarıdır.

Dilhahı mükhtarilerinden mülhem azim ve iman ile vazifei âcizanemde müdavim bulunuyorum, iradei mülûkâneleri veçhile Sadrazam Paşa kulunu daima mebamı umurda tenvir ve icabatını ıarz ve tatbik etmekteyim. Şu bir ay zarfında hemen tekmil Anadolu Şahanelerinin vilâyat, elviye ve kazalarına ve hudut boylarına kadar 'olan efkâr ve amali millete ve tekmil kumandanların ve tabakatı memurinin hissiyat ve icraatına vukuf ve nüfuz hâsıl ettim. Binnetice bariz bir surette tahakkuk ediyor ki; millet baştan aşağı uyanık olup istiklâli devlet ve milleti ve hukuku âliyei saltanat ve hilâfeti teyit için kavi bir azim ve iman ile mücehhez bulunuyor, **istanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felâketlerden bu derece müteyakkız olduğunu tahayyül edemedim.**

Şevketpenahım! Bu evsaf ve vaziyette ve Zatı Akdesi Hümayunlarına revabıtı lâyezal olan milleti necilbelerine tamamiyle istinat ve bilmukabele bütün mânas'ıyla bu millî ve vicdani kuvvete müzaheret olunur. Son hattı hümayunları umum milletin azim ve celâdetini artırmıştır.

Yalnız şayanı dikkat ve teessürdür ki; bu nezih Anadolu halkı bugünkü hassas devirde bile istanbul'da cari tehalûf ve münaferefi efkârdan ve ihtirasatı fitnakâriden pek

müttezi bulunuyorlar. Filhakika istanbul muhيتينin tefessühe müsait ahlâkı ve bundan istifadeyi bilen ecnebiler Devlet ve milletin imhası **ve Devlet ve millete ve Padişahına sadakat ve fedakâriyle hizmet** kabiliyetinde olanların 'ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cüretirini gösteriyorlar.

Şevketmeabım! Hatırı nişanı miktarileri olacaktır ki; vezaifi mevduamm ilfası sırasında ecnebilerin ve 'bâzı erbabı mefsetetin mutlaka tezvirat ve mümaneatı ihtimalini daha Dersaadette cezm ile bunu mâruzâtım meyanmda ihsasa çalışmış ve bilhassa Sadrazam Paşa ile bâzı ricali mühinimeî devlete pek açık olarak teşrih ve böyle vaziyetler karşısında **Ali ihsan ve Yakub Şevki paşaların akıbetine** giremeyeceğimi ilâve eylemişim, işte vicdanı millideki initibiahatı ciddiye ve tecelliyatı cedideyi menfaati istilâcuyanelerine münafı gören **İngilizler** ve vatanın zararına da olsa ingilizlere mümaşatı **meslek edinen zayıf seciyeliler bu kere âcizlerini biliğfal İstanbul'a celbe teşebbüs ediyorlar.** Halkanı Celilüşşanına, milletine, vatanına sadık ve hu uğurda ölümleri istihkar ile melûf kulları gibi bir kumandandan elbette hukuku saltanatı hümayunlarının ve milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara imümaşatkârlık beklenemezdi. Binaenaleyh abdi memlulkleri bittabi Malta'ya gitmek veyahut en hafif olarak hali ataletе mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldın ve

bittabi buna muvafakatte mazurum ve eğer icbar edilirse memuriyeti âcizanemden istifa ederek kemakân Anadolu'da ve sînei millette kalacağım ve vazaifi vataniyeme bu kere daha sarîh hatvelerle devam edeceğim. **Ta ki millet mazharı istiklâl ve saltanat ve hilâfeti muazzam ai hümayunları masunu indiras olsun**, lâyezal sadakati âbidanemin daima mütezayid olduğuna itimadî şahanelerini arz ve istirhama mücaseret eylerim.³¹

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî Yaverî
Hazreti Şehriyarî M. Kemal

Tekmil milletin vaziyetini idrak ile mukadderatına bizzat hâkim olmaya azmettiğini anlamıştım. Millet ve memleketin halü vaziyetini derpiş ve hukukunu muhafaza ve müdafaa eylemek üzere her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliye'nin vücudunu elzem gördüm. Bunun için icabedenlerle müzakere ve muhabere ederek **Sivas'ta umumi bir millet kongresi** akdini kararlaştırdık. Büyük ve kanlı tehlikelere karşı daha ziyade temasta bulunan **vilâyati Şarkiyemiz zaten Erzurum'da mezkûr vilâyet namına aynı maksat altında bir kongre akdine teşebbüs eylemişti**. Sivas Kongresi için mahrem bir beyanname ve mektubu tamim ettim. Bu mektup ve beyanname

³¹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 11

malûmuâlileridir. Bu esnada Müdafaa-i hukuku milliye cemiyetlerine ait telgrafnamelerin keşide edilmemesi hakkında Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi tarafından posta ve telgraf müdürlerine bir emir verildiği haber alındı. Vatan'ın esarete bulunduğu bu tarihi anlarda sedayi milleti ismaa yegâne vasıta olan bitaraf ve sırf millî teşkilâtın menî muhaberesine ictisar etmenin millete karşı büyük bir cinayet ve hiyanet ve Islâmiyet'e karşı en azîm bir günah olduğu bedihi idi. Bu hainane teşebbüsün derhal önüne geçmeyi vicdani bir vazife addettim ve tamimen her tarafa icabeden emirleri verdim. Keyfiyeti zatî hazreti padişahîye arz ettim ve makamı sadarete ve harbiye nezaretine ve aynen Posta Telgraf Müdüriyeti Umumiyesine de yazdım.

24 Haziran 1335 tarihinde Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Beyin de bir tamiminden haberdar edildim, bu tamimde:

Hakşikenane ve gasibane ve gaddaraue işgallerden ne derece müteessir olursa olsun Hükümet ne Yunanistan ve ne de kimse ile bu esnasında harp ve darbe tutuşamaz. **Paris'teki konferansa** giden murahhaslarımızın şimdiye kadar eczayi asliyei vatani kurtaracaklarına ümidimiz günden güne artmaktadır. Esbabı müdafaa hazırlayanları menediniz, haklarında insafsızca davranınız! Denilmekte idi. Ali Kemal Beyin de bu teşebbüsünün önüne geçtim; bu

münasebetle atebei ulyayı cenabı padişahîye şu mâruzâtta bulundum.

Dâhiliye Nazırı Beyin 18 Haziran 1335 tarihli vilâyata neşrettiği şifreli bir tamimde **Müdafaai Hukuku Milliye istihzaratini şiddetle menediyor**. Pek hazin ve müessifdir ki aynı tarihte Posta ve Telgraf Müdür i Umumisi de sadayi milleti boğmaya matuf gafilâne ve derhal akamet ve nedamete mahkûm bir tel graf neşreylemişti.

Şevketpenahım! Bilfiil vâki bugünkü tehlikei inkisam karşısında başında makamı akdesi saltanatı hümayunları olmak üzere mukaddesatını tahlis ve muhafazaya azmetmiş olan milleti necibelerinin böyle hasis ve haternâk bir zihniyetle inkâr kudretine tevessül etmek tarihin ve vicdanı millînin hiçbir zaman af edemeyeceği hâdisattandır. Gerçi böyle bir zihniyetin hiçbir yerde cayı kabul ve tatbik bulmadığını maaşşükran arz eylerim. Fakat milleti necibelerine ve vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler mukadderat ile pek zalimane bir istihza oluyor. Bu hâdisat müteheyyiç olan enzar ve efkârı millette şayi oldukça Hükümeti merkezîyeye itimatsızlık göstermek gibi pek fena avakibi ihzar edeceğinde şüphe yoktur, arzı keyfiyete mücaseret eylerken tazimatı

ubutiyetkâranemi de teyit eylediğim muhatı ilmiâli buyuruldukta ferman.³²

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî

Yaveri Hazreti Şehriyarî M. Kemal

27 Haziran 1335 de Sivas'a muvasalat etmiştim. Âzledildiğimde' bahis Ali Kemal Beyin bir tamiminin daha varit olduğunu öğrendim. 23 Haziran 1335 tarihli olan bu şifreli tamimde: İngiliz mümessili fevkalâdesinin talep ve israriyle azledildi. Müşarünileyihin İstanbul'a celbi Harbiye Nazaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dâhiliye Nazaretinin size emri katîsi: Artık o zatın mazul olduğunu bilmek ve kendisiyle hiçbir muamelei resmiyeye girişmemek ve umuru Hükümete mûtaallik hiçbir matlubunu is'af ettirmemektedir deniliyordu.³³

Bu muameleye dair Sadarete ve Harbiye Nazaretine 28 Haziran 1335 de şu telgrafı çektim.

Müdafaai Hukuku Milliye ve Rediilhak cemiyetlerine müzaheretimden ve İngilizler tarafından talebedildiğinden bahsile azilolduğumu, daha bâzı nabeca sözler ilâvesiyle Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Beyin makamâtı mülkiyeye tamim eylediğine muttali oldum. Acizlerini bu memuriyete nasıb ve tâyin buyuran zatî

³² - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 11

³³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 11

hazreti padişahînin bu hafta birgûna iradei seniyelerini şeref telâkki eylenmediğim gibi ne makamı celili Sadaretten ve ne de Harbiye Nezareti celilesinden azlime dair hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Beyin bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülâhazatı sakime tahtında cereyan ettiğini ve rüesayi devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk, inzibatsızlık ve binnetice millet arasında anarşi tevlidine saik olan bu zihniyetin ne kadar natermik olduğunu vârestei arz görüyorum. Ali Kemal Beyin infisalini bildiren telgraf haberleri mumaileyhin hattı hareketinin Hükümeti seniyece mazharı tasvibolmadığını tamamen göstermiş ve memlekette mucip olduğu suitesır ve tefehhüm her ne kadar kısmen bu suretle zail olmuş ise de Meclisi vükelânın bilkülliyeye karar ve kanaati haricinde yapıldığına katiyen kaani bulunduğum bu muhataralı ve mesuliyeti cidden ağır düşüncelerin millet ve memleketin selâmeti atiyesi için ne büyük zararlar tevlidedebileceğini tekrar arza mecburum. Mumaileyh hakkında yapılacak muameleyi takdiri falımanelerine arz ederim.³⁴

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî
Miriliva Mustafa Kemal

³⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 12

Umum Vilâyetlere, Müstakil ve Mülhak Mutasarrıflara ve Kolordulara ve ikinci Ordu müfettişliğine de şu telgrafi yazdım.

27 Haziran 1385

Müdafaa-i hukuku milliye ve redülhak gibi münhasıran vatani ve istiklâli milliyeyi tahlise müstenit bir gayei mukaddeseye m uzahar etimden ve ingilizler tarafından talebedildiğinden bahisle azil olduğumu Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Beyin makamata mülkiyeye inahremane tamim edildiğine muttali oldum.

1. Âcizlerini bu memuriyete nasıp ve tâyin buyuran zati hazreti padişahînin bu babda birgûna iradei seniyelerini şeref telâkki eylemediğim gibi ne makamı celili sadaretten ve ne de harbiye nazareti celilesinden azlime dair bu âna kadar hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Beyin bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülâhazatı sakime tahtında cereyan ettiğini zaman ve hâdisat kariben umum nazarında isbat edecektir. Rüesayi Devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk ve inzibatsızlık ve binnetice anarşi tevlidine saik olan bu haternâk zihniyetin tarih ve millet nazarında vehamet ve mesuliyeti noktasına nazarı dikkati celbi lâzimededen addederim. Ali Kemal Beyin salâhiyeti fevkinde olarak mevcudiyeti milliyemiz aleyhindeki bu gizli ve gayrikanunî hareketten rücu ettirileceği tabîdir.

2. Memuriyetimin hitamı hakkında bir iradei seniyei hazreti padişahı şeref telâkki ettiğim takdirde bittabi sıfat ve vazifei resmîyemden tecerred ve bunu başkalarından evvel bizzat benim tamim edeceğim aşikârdır. Böyle bir halde tahlisi vatana müstenit olan dinî ve millî itihadımı sînei millette bir ferdi millet olarak dahi takibetmek benim için en mübeccel bir vazife ve en katî bir emeldir. Binaenaleyh Devletçe ve bâiradei seniyei padişahî muhdes olan Üeüneü Orduyu hümayun müfettişliği ve bunun Devlet ve millete karşı olan mesuliyeti uhdemde buldukça Babiâlinin talimatında münderic vezaifî resmîyeden naşi teknil vülâti kiram ile elviyei müstakilenin tebligatımı icraya tamamiyle mecbur ve bugünkü hakikate muttali olduktan sonra her vakit ve tarih karşısında da mesul bulduklarını tebliğe müsaraat eylerim. Bundan mâda ordu müfettişliği Devletin bir makamı resmîsi olup hiçbir zaman şahıs ile kaim ve alâkadar bulunmadığından makamın kendisine mahsus muhaberat ve revabıtını hüsnü suretle muhafaza ve idame ettirmek bir zarureti kanuniye olduğunu ve bu tebligatımın Ali Kemal Beyin tebligatının tamim olunduğu makamata da iblâğı lüzumunu ilâveten arz eylerim.

3. tşbu telgrafnamei âcizinin vusulünün işar bu vurul ması nı rica ederim.³⁵

³⁵ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s.. 12

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî Yaveri

Hazreti Şehriyarî

M. Kemal

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Beyle Harbiye Nazırı Şevket Turgud Paşanın kabineden istifa eyledikleri ajanslardan anlaşıldı. On saat kadar sonra 28 Haziran 1335 tarihli ve **Şevket Turgud imzasiyle aldığım şifrede:**

«Dakika tehiri mucibi mesuliyettir».

Birçok temenniler niyazlar ile bizden bir heyetin Paris'e gitmesine Dörtler Meclisi müsaade etti. Ne olacağımız henüz değil bizce, hattâ mukadderatımızla hâlâ oynayanların hedefi gayrimalûmdur. Yalnız bir medarı teselli buraca mevcut ise o da hakkımızdaki düşmanlarımız efkârının az çok lehimize tadile uğramış gibi görünmesidir. Meselâ sabık aylarda barbar ve idaresiz diye vasf edilirken, şimdi de mazlum fakat muine muhtaç yollu tavsif olunmaktığımız gibi vazi hazıranızdan seri haberdar olacak olan düşmanlarımız zatiâlinizi pek kolaylıkla elde edecekleri muhakkak görülmekle beraber zaten meşkükülhayat yaşayan bizleri de ortadan kaldırmaya savaşacaklardır. Şu izahı meveddetkâranemle zatiâlilerine karşı vazifei uhuvvet ve hizmeti vataniyemi ifa etmiş olduğumu zannederek bilâ hâdisе hemen Dersaadet'e teşrifinizi rica eylerim.» Deniliyordu. Buna cevap dahi vermeye lüzum görmedim.

Sivas'ta teşkilâtı milliyenin ihzar ve ikmalı, **Erzurum'dan sonra Sivas'ta Memaliki Osmaniyeye namına umumi bir kongrenin içtimai ve murahhasların celbi için icabeden bâzı tedabir ve tertibat alındıktan sonra Erzurum'a müteveccihen hareket olundu.**

2 Temmuz 1335 günü Erzincan'da Mabeyni Hümayun Başkitabetinden aldığım telgrafın başlıca noktaları şu idi:

Evvel ve âhir keşide buyuruları telgrafnamei vâlaları manzum âli olarak Şevketmeab Efendimiz Hazretleri hakkınızda pervcrde eyledikleri asarı teveccüh ve hayrihahi icabı rica sureti lmsusiyede vasayayı âtiyenin tebliğine âcizlerini memur buyurmuşlardır. Nezdî âlide malûm olan hissiyatı vatanperveraneleri saikasıyla o havalide **bâzı tertibat ve teşehbüsata iptidar eylemeleri İngilizlerin nazarı dikkatlerini celp ile Hükümeti tazyika kıyam etmişlerdir.** Devletimizin vaiyeti hazırası taşraca zan ve tahmin edildiği derecede mucibi endişe ve telâş değildir. Bimennihilkerim Devletin mevcudiyet ve istiklâlinin teminine muvaffakiyet hâsıl olunca Merkezi Saltanattan taşranın kurtarılması asan olur. Şu sırada zatı âlilerinin bilistifa Derseadete avdetleri belki ecanibin Hükümeti tazyik ile hakkınızda haysiyetşikenane bir muamele vukua getirilmek mülâlhazasıyla tavsiye buyurulmamakta olduğu gibi Dairei Harbiyece azilleri cihetine gidilmesi de nezdi hâl Âlide tecviz edilmediğinden

Harbiye Nezaretinden iki ay müddetle tebdilhava istenilerek ahval tavazzuh ve sulh takarrür edinceye kadar ihtiyar buyurulacak bir şehir veya kasabada istirahat eylemeleri en muvafık suret olarak tahattur buyurulmaktadır.

2/3 Temmuz, sene 1335 te Mamahatun'da, Harbiye Nezaretine gelen Ferid Paşanın 30 Haziran sene 1335 tarihli şu şifresini aldım:³⁶

«Muhabbeti kalbiyelerinin kuvvei cazibesi senakâr. dainizi yine Harbiye Nezaretine getirdi. Hükümeti epeyce müşkül bir mevkide buldum. Münasebatı hariciyenin eşkâli dehşet istimali arasında bir de bunu büsbütün teşdide sebebiyet verecek bir buhranı dâhilî karşısında kalınca bilâihtiyar titredim. Zatı âlileri gibi bendeniz de, kuvayı takdiriyme mutemit bulunduğumdan iddia edebilirim ki, benim kadar sizi ruhunuzun en amik köşelerine kadar anlayabilmiş bir fert yoktur. Şimdilik tamamiyle bilemiyorum 'ki nasıl bir saik Hükümetle zatı âlileri arasında bir anlaşmamazlık ihdas eylemiştir. Şüphesiz amayi ağraz ile mâlûlinin müvellidatmdan olacaktır. **İngilizler tarafından bâzı kumandanlarımız hakkında mesbuk muamelenin zatı âlilerine tatbiki hiç de muntazar olmamakla** beraber her ihtimale göre bu işin hüsnüsuretle halli çaresini düşündüm. Kudreti âliye ve

³⁶ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 13

hamiyeti vataniyelerinden haif olarak haksızlıkları inkâr olunamayacak düşmanlarımız zatı âlilerinin böyle mühim bir momuriyeti askeriyede bulunmalarından lerzani olmalarına inüptenidir ki, sizi bu; vazifeden ayırmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Mağlûbiyet devasız bir illettir. Bunların arzularına âdemi iltifat birtakım eracif ihdası suretiyle menafiii vataniyenin imhasına çalışacakları korkusudur ki, maatteessüf bir müddet hidematı bergüzidelerinden mahrumiyete Hükümeti mecbur ediyor. Hakkı âlilerinde pek ziyade teveceühkâr 'bulunan Zatı Hazreti Padişahî çakerlerini bilhassa kabul ile bu işin bir hüsnüsurete ifrağını tenezzülen müzakere buyurdular. Mazereti vücudiyeden ibalhis ile gerek **Dersaadet ve gerekse arzu buyurulacak her hangi bir mahalde tebdilhavaya tarafı âlilerinden müsaade talep olunmak** ve mucibince icabı ifa kılınmak nezdi hâl millet ve Hükümette haiz oldukları mevkiin mahfuziyetini temin etmiş olmakla beraber düşmanlarımızın metalibi vakıasına da bu suretle nihayet verilmiş olacağı mütalâası karini tasvibi âlii şehriyari ve hattâ bizzat tarafı zîşerefi hümayunlarından dahi ayrıca tarafı saadetlerine yazılacağı irade ve ferman buyurulmuştur.

Elimden gelecek her arzularının husulüne çalışılacağı nezdi hâl âlilerinde de müsellemler olmak lâzımgelen âcizleri işbu temenniyatı hem resmî ve hem de hususi yapıyorum. Ve işte o hususiyete binaen de

söyliyeceğim ki vereceğiniz âcil cevabı muvafakat yalnız hakkımdaki itimat ve muhabbetinize delil değil, aynı zamanda makamı nezarete ümidettiğim muvaffakiyata da mebde olacaktır. Ellerinizden öperim.»

Zatı Şahaneye sureti hareketim hakkında Harbiye Nezaretine yazdığımı arz ettim. Ferid Paşaya da cereyanı ahvali izah ettikten sonra tebdilhava suretiyle de Anadolu'da kalmakta bir beis görmediğimi yazdım.

Harbiye Nazırı Ferid Paşanın Erzurum da aldığı bir telgrafnamesinde:

Derseadete hareketlerinin tesri buyurulmasını rica ederim, denilmekte idi.

Telgraf basında da Ferid Paşa şunları söyledi :
«Paşam! İtilâf mümessillerinin pek katî müracaatları bugünkü telgraf namemi yazmaya mecbur etti. Zatı âlilerini benim kadar kimse bilemez. Hamiyeti vataniyelerinin ulvî gayelerine vâkıfını. Bendeniz İstanbul 'a teşrif buyuralacağımı gerek Şevketmeap Efendimize ve gerek mümessillere karşı taa'hhüdeylcdim. Mahcub olmayacağıma eminim.

Hakkı âlilerinde itilâf mümessillerinden de burayı teşriflerinde hürmetten başka birşey muntazar değildir. Bunlar temin edilmiştir. (Handeler)©Ancak ve ancak zatı âlilerinin hemen o havalıyı terk ile buraya gelmeniz lâzımdır. (Beklesinler sesleri ve handeler)

Ferid Paşaya verdiğim cevapta şunları söylemiştim:³⁷

1. Âcizlerinin vatan ve milletin selâmetine hizmet etmekten başka bir gaye ve maksadım olmadığı ve halen dahi devletin hududu hazırası dâhilindeki mesai ve faaliyetim bu cihete matuf ve masruf olduğu halde Düveli îtilâfiye mümessillerinin şahsiyetimden bu derece mütevehhim bulunmalarının birtakım ağraz ve tezvıratan ileri geldiğini ve bunların da âcizlerini bütün hissiyat ve efkârıyla tanıyan ve amali seniyei mülûkâne ile evamiri hükümet dairesinde çalışacağıma itimat buyuran zati devletleri tarafından verilecek izahat ve teminatla kabili tashih ve izale olduğuna mutmainim.

2. Dört gün evvel arzu ve iradei şahaneye makrun olmakla itilâf mümessillerince de itiraza şayan olmadığı anlaşılan teklifi devletleri cevabı alınıp mütalâa edilmeden Derseadete hareketi âcizanem taahhüt buyurulmamalı idi.

3. Hiçbir sebebi mâkul yok iken **İzmir'in ve Antalya'nın** hükümetimizin malûmatı dahi olmadan düşmanca işgali ve silâhsız biçare halkın Rum eşkiyasma doğratılması ve binlerce ırz ve namusun payimal edilmesi ve el'an da Aydın vilâyetinin her tarafında bu fecayiın devam ve temadisi bir müddet evvel oradan Nurettin Paşanın alınmasının ve vahim bir kumanda tahavülünün

³⁷ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 13-14

neticei şükranı mı idi? Bu tiavali için dahi böyle kanlı bir akıbet hazırlanmış ve buna mâni görülen kumanda heyetlerinin tahvili lüzumu hissedilmiş ise mümessillerin imhayi vatanı müstelzim teklifatı karşısında ricali **hükümetimizin ikinci bir hiyanete vâsita olmaktan ise efradı millet arasına ferdolarak karışması mucibi imtisal bir vatanperverlik olur.** (Alkışlar). Şark'tan Şevki ve İhsan Paşaların alınması vatanımızın aksamı Garbiyesinin gaddarane işgali programının tatbikine derecei mümanaati ne olabilmiştir?

Ferid Paşanın verdiği cevap şudur:³⁸

Beyanatı aliyeleri doğrudur. Ancak bir hareketi milliyet vukubulacağına iman eden İngilizleri kudreti âliye ve hamiyeti müsellemeleri endişenak etmiş ve düşmanlarımız tarafından her gün bir suretle işaa edilen tezvirat bu! Endişeyi teizyideylemiş olacak ki, **bugün behemahal zati âlilerinin ordunun başından İstanbul'a getirilmesini Babiâli'den talebetmişlerdir.** Bu taleplerini tehditkârane bir lisanla söylemişlerdir. Dört gün evvelki halin şekline göre zati Hazreti Padişahînin tensibi şehriyarilerine iktiran eden teklifi âcizanem vâki olmuş idi. Fakat bugünkü hal böyle bir ani ve âcil bir davete icbar ediyor. Babiâli'de makina başında geç vakte kadar sizi rahatsız etmekliğim takdir buyurulur ki, bir mecburiyet ve

³⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 14

hissi menfaati vatan icabıdır. Aynı zamanda istihkakı âlileri bulunan hürmet, İngilizler tarafından ibraz olunacağı Hariciye Nazır Vekili marifetiyle temin olunmuştur. İlk telgrafnamei âcizanemde de ima eylediğim veçhile Paris konferansı mukarreratma inkıyattan gayri yapılacak bir şey görülememektedir. Şimdilik hüsnuâmizeş şikkını ihtiyar münasip gibi görülüyor. Ve işte bu sebebe mebnidir ki, acilen Derseadete hareketi aliyelerine intizar olunuyor.

Elbette ki, huzuren mülakatımız bizi de tenvir edecektir. Mümessillere olveçhile tebligat ifa edilmek üzere hareket Duyurulacak anı karibin tâyinini ricaen intizar etmekteyim.»

Verdiğim cevapta şu maddeler vardı :³⁹

1. Dünkü telgrafnamei âlilerinde Paris konferansı mukarreratma inkıyattan gayri yapılacak bir şav görülemediği beyan buyuruluyordu. Bu mukarrerat nelerdir? Ajansların en son tebligatı istiklâli millîimizi ve mukadderatımızı pek ümitsiz bir halde gösteriyor. Meselâ Paris konferansı **Trakya, Pontüs'e, İzmir, Kilikya mesailini devletin aleyhine olarak tâyin etmiş ve vilâyatı Şarkiyede de Ermenistan hâkimiyetini kabul ve teyideylemiş** ise bu mukarrerata inkıyat için vekâlet ve salâhiyeti alan ve takdir eden kimlerdir.? Sadrazam Paşa

³⁹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 14

Hazretleri vatan ve milletin hukuku mukaddesini imha eden bu fena vaziyetleri meni ve izale için ne gibi müspet ve maddi teminatla ve ümitle avdet ediyorlar?

2. Zati Şahaneyi tekmil hakaiki devlet ve milletten ve dekaiki hukuku hilâfetten samimane bir lisanı sadakatle tenvir buyurmak ve gayrimesul olan zatı akdesi Padişahînin âmâl ve iradatı seniyelerini daima âmâli hakikiyei din ve Devlete imale eylemek lâzımdır. Derseadetteki bâzı zevat ve bilhassa maalesef bir iki ay bile! Payidar olamıyan mütehavvil kabineler, kendilerinde zahir olan galatı rüyet, za'fi kalb, milletin âmâli umumiyesine makûs ve gayrimeşru fikirlerle vekâlet ve istimali salâhiyet etmek gibi tarihin en feci mesuliyetlerinden katiyen uzak kalmalıdır.

3. Şahsiyeti âcizaneme gelince: Pek yanlış ve hatalı telâkkiler olduğunu görüyorum. Bugün vatanımızda bir kudreti milliye varsa o cereyan, felâketlerden mütenebbih olan milletin kalb ve dimağından doğmuştur. Âcizleri de ancak ona tâbi bulunmuş oluyorum. Âcizlerinin buradan çekilmesi ve saire gibi tertibat pek yanlış ve bilâkis pek hatarnâktir. Âcizlerinin masuniyeti hakkında Hariciye Nâzın Vekili B. Efendi tarafından İngilizlerden teminat alındığı beyan buyuruluyor; buna pek mütehayyir oldum. Çünkü Devletleri ve milletleri nam ve şerefine olarak bir tarzı resmide imzaladıkları mütareke ahkâmını muhafazaya bile asla riayet etmeksizin alabildiğine tecavüzlerde bulunan ve

mütaaddit haysiyetşiken misaller ihdas eyliyen İngilizlerin bu teminatına itimadetmek pek safderunluk olur. Yalnız tamamiyle itimat buyurulsun ki, eğer memleketin halâs ve selâmeti şahsımın çekilmesine vabeste olsaydı bilâ kaydüşart ve nev'i beşere hiçbir ümit ve emel raptına tenezzül etmiyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdani ve basit bir şey olamazdı. (Alkışlar) Binaenaleyh aradaki tefavütü azîm, hakiki vaziyetin henüz oraca takdir olunamamasındadır. 4. İhtiyar edildiği tasvir Duyurulan hüsnüâmizeş tarikini müessif buluyorum. Çünkü hüsnüâmizeş zafı terviç ve idame değildir. Mütarekenin akdinden bugüne kadar Hükümeti merkeziyenin maalesef birbirini takliden âciz ve zaif vaziyetler alması ve Kuvvei Milliyeden zerre kadar ahzi kuvvet etmemesi nihayet Düveli itilâfiyenin memleketimizi bilâ mâni istilâ emellerini teshil eylemiştir.

General Allenbi ile elyevm Zati Hazreti Padişahînin Başmabeyncisi olan Harbiye Nazırı Esbakı Yaver Paşanın bizzat vâki olan muhaveresine ve müşarünileyhin mâruz kaldığı mıamelei dilsuze ve ayrıca bir ecnebi Generali ile Harbiye Nâzın esbakı Abdullah Paşanın mülakatında Generalin kullandığı istiklâlşiken lisana bu münasebetle celbi dikkat eylerim.

Şimdiye kadar evvelki kabineler tarafından takibolunan bu tarik hüsnüâmizeştir ki, Anadolu'nun Garp aksamı ve **Payitahtı saltanat ve Hilâfette Hükümdarı**

zişanımız saraylarına kadar fecî bir şekilde işgal ve **Kuvayi Milliyeyi tefrik ve imhaya** tasaddi ettirmiş ve Şarki - Anadolu için de aynı muamele karibeyi ihzare başlamıştır. Binaenaleyh zatiâlilerinin ve dâhil buldukları kabinenin buna âlet ve vasıta olmaması vatanperverliği temenni olunur, ilâve eylerim ki: İçtihat ve kanaati âcizanemde isabeti mutlaka olduğundan hiç şüphem yoktur. Çünkü bu içtihat ve kanaat her taraftaki ashabı vukuf ve hamiiyetin ve nüfuzu nazar erbabının kanaati müştereke ve umumiyesinc ve hassaten vicdanı millînin intibaatına müstenittir.

Anadolu'daki büyük kumanda makamlarının bir müddetten beri sarsılması ve o boşlukların yerine ancak zayıf ve nadanının ikamesi gibi Garbi Anadolu'yu mezburane bir surette kaptıran eslâfî kiramımız siyasetine bir kerre daha celbi dikkat eylerim.

Ali İhsan Paşa ile Nureddin Paşa ve onun yerine getirilen Ali Nadir Paşa hâdisesini tarihi millî teşhir edecektir. Mademki, bugün zatıdevletlerinin haiz buldukları makam, vatan ve milletin selâmetini temine kâfil bir kudretbahşolamıyor. O halde eslâfın açtığı rahneleri bu kere de vatan ve milletin aksamı şarkiyesinde tevsi için zatıdevletleri gibi sermayesi ancak hamiiyet olması lâzım gelen kıymettar ve tecrübekâr bir vücudun serfuru etmesine hiç de lüzum ve saiki mücbir yoktur, **istiklâlini zayıf eden makamınızın terki suretiyle tarihin**

ayan olan bir sahifei biemanından bir şerefi memduh ile sıyrılmak her halde bütün erbabı namus ve hamiyyet tarafından intizar olunuyordu.

Ferid Paşaya en son verdiğim cevap şudur: ⁴⁰

Harbiye Nâzın Ferid Paşa Hazretlerine Erzurum 6. VII. 1336 Ermenistan'a mevudolduğunu bilmekle heyecan ve galeyanda bulunan vilâyatı Şarkiye ahalisi arasından çıkıp gelmek hususundaki teklifi devletlerini ifada iradei şahsiyemi istimalden manen ve maddeten memnu bulunuyorum. Vaziyetin takdirini müsellemlen olan fetanet ve nüfuzu! Nazarı sâmilelerine arz eylerim efendim.

Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaveri
Hazreti Şehriyarî Mustafa Kemal

Bunu mütaakıp Mabeyni Hümayun Başkitahtbet Celilesi vasıtasıyla aldığım telgrafnamede «Oraca vâki olan teşebbüsâtı valâları her nasılsa ingilizlerce müdafaai vatan suretinde değil şekli aharda telâkki edilmektedir, İngilizler şahsı valâlarma karşı muhilli haysiyet hiçbir muamelede bulunmıyacaklarını sureti katiyede taahhüdeylediler» denilmekte idi.

Buna cevap intizar etmeden şu telgrafı verdiler.

⁴⁰ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 14-15

Memuriyeti aliyelerine hasbelicab hitam verilmiş olduğundan hemen bilâteehhür Derseadete avdetleri Iradei Hazreti Padişahî iktizasındandır efendim.

Serkâtibi Şehriyarî

Ali Fuad

Son cevabım bu idi. 9/7.VII.1335 Erzurum Mabef ni Hümayun Cenabı Melûkâne

Başkitabeti Celileri vasıtasıyla Atabei Ulyayı Hazreti Padişahîye:⁴¹

Şimdiye kadar gerek zati akdesi hümayunlarına ve gerek Harbiye Nezaretine vâki olan mâruzâtımda vatan ve milletin ve makamı muallâyı hilâfetin mâruz ve giriftar olduğu avakibi elîme ve buna karşı mütahassıl alam ve evzai milliyeyi tekmil safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bunu ifa etmekle mukaddesatımın nefsi âcizaneme tahmil eylediği en yüksek ve en vicdani vazifelerden birini yapmış oldum. Âmâl ve teşebbüsâtı âbidanemin ingilizlerce müdafaai vataniye suretinde değil; şekli aharda telâkki olunmasından nâşi hükümeti seniyelerinin müşkül bir vaz-ı i tazyik altında kaldığı irade ve ifham buyuruluyor. **Hükümeti seniyelerinin ve payitahtı saltanatı**

⁴¹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 15

hümayunlarının zaten ne gibi tazyik ve şeraiti elîmei inhisar altında bulunduğu gerek çakererince ve gerek bütün milleti necibelerince tamamen malûm ve ayan olduğu cihetle bu tazyik ve inhisarın daha ziyade tevessüüne ve bahusus pek büyük revabıtı sıdku ubudiyetle merbut bulunduğum kalb ve âmâli müşfikai hümayunlarının duçarı kelâl olmasına hiçbir veçhile razı olamıyacağım cihetle yalnız memuriyeti âcizaneme değıl, teknil mubah altını, vatan ve milletimin ve Makamı Akdesi Hümayunlarının nuru feyiz ve necatından alan pek **çok sevdiğim mübarek hayatı askeriyeme de veda suretiyle arzı fedakârı eylerim.** (Alkışlar) 'Makamı Uzmayi Saltanat ve Hilâfetin ve milleti necibelerinin hayatımın son noktasına kadar daima haris ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemali ubudiyetle arz ve temin eylerim. 'Silki Celili Asikeriden istifa ettiğimi Harbiye Nezaretine arz ettim. Sihat ve afiyeti Cenabı Mülûkâneye dua ve her türlü afattan masun buyurmalarını Cenabı Kilbriyadan niyaz eylediğim muhatı ilmi âli buyuruldukta ferman.

Kulları Mustafa Kemal

24.4.1336/1920 İkinci Celse Saat: 11-45

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) Efendiler: ⁴²

⁴² - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 16

Cümlenizce malûmdur ki, **10 Temmuz rumî ve 23 Temmuz tarihinde Erzurum'da Şarki - Anadolu vilâyatma ait olmaksızın üzere bir millî kongre iriikadetmişti.** Bu millî kongrenin vaz'ettiği esaslar her halde malûmunuz idi. Fakat şimdiye kadar hattihareketimizi hu esasat teşkil ettiği için hatırlatmak üzere esas noktalarım tekrar edeceğim. Erzurum Kongresinin vaz'ettiği esasattan birincisi Harbi Umumiye mütaakıp vaziyeti umumiye icabı duçar olduğumuz mağlûbiyet itibariyle vatanımızın birçok mühim aksanı düşmanlarımızın yedi istilâsına geçmişti. **Millet bütün makasasında maddi ve hakiki düşünmek ve ancak kuvvet ve kudretiyle temin edeceği hususat üzerinde kendisine yeni bir hudut çizmek üzere idi. İşte kongre bu hududu çizmiştir. Bir hududu millî çizmiştir.** Bu hududu millîyi suhuletle ipka için demiştir ki; mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihinde çizdiği hudut hududumuz olacaktır. Vatanımızın hududu olacak bu hududu ihtimal teferruatiyle bilmiyen arkadaşlarımız vardır. Yeniden fazla teferruata, girmek istemediğim için şıı suretle izahat vereceğim: **Şark hududuna Elviye-i Selâse'yı dâhil ederek: tasavvur buyurunuz. Garb hududu 'Edirne'den bildiğimiz gibi geçiyor. En büyük tebeddülât Cenub hududunda olmuştur. Cenub hududu İskenderun cenubundan başlar. Halep'le Katıma arasından Cerablüs köprüsüne müntehi olur bir hat, ve şark parçasında da Musul vilâyeti, Süleymaniye, ve Kerkük havalisi ve bu İki mmtakayı**

yekdiğerine kalbeden hat. Efendiler: **Bu hudut sırf askerî mülâhazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hududu millîdir.** Hududu millî olmak üzere tesbit edilmiştir. Fakat bu hudut dâhilinde tasavvur edilmesin İki, anasını islâmiyedeni yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkeş vardır ve anasını sairei islâm'iyeye vardır. İşte bu hudut niemzuç bir halde yaşayan, bütün maksatlarını, bütün mânasiyle tevhidetmiş olan kardeş milletlerin hududu millisidir. (Hepsi islâmdır, kardeşler sesleri) Bu hudut meselesini tesbit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatan hududu dâhilinde yaşayan anasını islâmiyenin her birinin kendine mahsus olan muhitine, adatına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabil en kalbul ve tasdik edilmiştir. Bittabi huna ait teferruat ve tafsilât yoktur. Çünkü 'bu tafsilât ve teferruata girmenin 'zamanı da değildir. İnşallah; mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra (İNŞALLAH «adaları) kardeşler beyninde hal ve fasledileceğinden bırakılmış ve teferruatına girişilmemiştir. Fakat e'sas olarak bu maddede mündemiçtir. Yine 'Erzurum Kongresinin milliyet esasından birisi, efendiler; işte bu hududu millî dâhilindeki idarenin hâkimiyeti milliyeye esasatma müstenid olmasıdır. Çünkü bizzat bulunmuş olmak itibariyle kongrenin o zamanki zihniyetine yakından vâkıfım. Her halde camiai Osmaniyenin tamamıyeti, istiklâli millînin temini, bilhassa makamı muallâyi saltanatın masuniyeti mutlaka şayanı itimat bir

kuvvete ve sağlam bir idareye mütevakkıftır ve bunlar ise ancak hâkimiyeti milliye esasına müstenit idare ve kuvvettir. **Erzurum Kongresinde hududu millîmiz dairesinde** yaşıyan anasırı gayrimüslime dahi nazarı dikkata alınmıştır. Cümlemizce malûmdur, efendiler; Anasırı gayrimüslime akalliyetler namı altında bütün dünyanın mevzu bahsettiği ve bilhassa bizim memleketimize taallûk ettikçe pek büyük ehemmiyetle nazarı dikkata alınan bir meseledir. Bittabi bu meselede bir esas düşünmek lâzımdır ve o zaman da lâzım idi. Kongrenin vaz ettiği esas veçhile anasırı gayrimüslimeye, anasırı Müslimeye verilmiş olan hukuku vermekten ibaret olacaktır ve bundan daha tabî bir esas bulamam. Bununla aynı hudut dâhilinde yaşıyan insanlara aynı hukuku kanuniyeyi bahşetmiş oluyordu. Yine en mühim esaslardan birisi **Devletin, milletin dâhilî ve harici istiklâlinden ibaretti. Millet istiklâlinden vazgeçmiyor** ve geçmiyecek esası kabul edilmişti. Ancak bu şartı esasi daima mahfuz ve muhterem tanınmak üzere memleketimizin derecei imarı, milletimizin serveti, umumiyetle seviyei fikriyemiz nazarı dikkate alınınca ve bütün dünyadaki tarakkıyat ile bunu mukayese edince itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, biraz değil, çok geriyiz. Binaenaleyh; bunu telâfi edebilmek için çok büyük membalara, çok büyük vesaitelâhıl her şeye ihtiyacımız vardır, işte bu ihtiyacı milletin tarakki ve tefeyyüzü için memleketin mamuriyeti için muhtaç olduğumuz her şeyi hariçten almak hususunda

bittabi kemali sıhhatle hareket edecek, yani hariçî müzaharete ve muavenete tamamen muvafakat edeceğiz. Ancak arz eylediğim gibi müstakil **kalmak sıfat ve salâhiyetini daima muhafaza etmek... Erzurum Kongresinin şeraiti esasiyesi bundan ibaretti.**

Teşkilât ve sairesinden bahsetmiyəcəğim. İşte Erzurum kongresi milletin böyle hayatına, menafiine mütaallik hususatla meşgul olmak üzere içtima ederken İstanbul'da mevkii iktidarda bulunan Sadrazam Ferid Paşa kâffesini mücrim, şakî telâkki, derhal. derderstleriyle İstanbul'a izamlarını bütün makamâtı resmiyei mülkiye ve askeriyeye tebliğ ediyor. Bunun da teferruatından bahsetmek istemiyorum. Buradan **Sivas Kongresine geçeceğim.** Erzurum Kongresini mütaakıp **4 Eylül'da Sivas'ta umumi bir kongre oldu. Erzurum Kongresi yalnız Şarki Anadolu'yu temsil etmiş oluyordu. Sivas'ta Garbı - Anadolu'dan ve Rumeli'den de murahhaslar gelmiş olmak itibariyle artık vatanın heyeti umumiyesi Anadolu ve Rumeli'de yaşıyan bütün mil lettaşlarımızın noktai nazarlarını teyidetmiş oluyorlardı ve Sivas Kongresi, Erzurum Kongresinde tesbit edilen esasatı aynen kabul etmiş yalnız ismini teşmil etmekle kalmamıştır.** Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şumulü olmak üzere vahdet ve tesanüdü millî temin edilmişti ve bilhassa Dâhiliye Nazırı bulunan Adil Bey ve Harbiye Nazırı Şefik Paşa Erzurum Kongresi esnasında olduğu gibi ve belki

bundan daha ziyade yine hâkimiyeti milliyenin tesisi için yine hayatı memleket ve milleti kurtarmak için çalışanlar aleyhine birtakım kararlar veriyorlar ve bu kararları pek akurane bir suretle takîbediyorlardı. Kongrenin tam münakit bulunduğu sıralarda ki, Ferid Paşa ve rüfekası Malatya'da Elâziz Valisi Galib Beyin tahtı emir ve idaresinde ahali mâsumeyi iğfal etmek suretiyle bir kuvvet cemine teşebbüs eylemişlerdi. Harbiye Nazım Şefik Paşa da bu kuvvayı masum millettaşlarımızdan ve dindaşlardan kuvvayı askeriyesiyle takviye etmek üzere kavi emirler veriyordu. Ali Galib Bey bu kuvvetlerle birdenbire gelecek Sivası basacak, orada bulunan kuvvayı milliyeyi birer birer bir canı gibi asacak, kesecekti. Bütün bu tertibat kendisinin vilâyete ve kumandanlığa tâyini içindi ve orada hareket için bir iradei seniye almışlar ve bu zatın bu iradei seniye cebinde taşıdığı tahakkuk etti. Sivas'a muvasalatını mütaakip derhal telgraf başında İstanbul ile muhabere edecek ve o zaman iradei seniye de neşredecekti. Diğer taraftan Ankara'da vali bulunan Muhiddin Paşa Çorum'a gitmiş ve orada yine Harbiye Nazımın kendi emrine vermiş olduğu kuvvayı askeriye ile hareket ederek böyle iki taraftan Sivasa baskın yapacaklardı. Bittesadüf İstanbul ile bu zevat arasında teati edilen şifreli telgraflar mahlûlü yedimize geçti. Bunun üzerine derhal İstanbul'a müracaat ettik ve bunun esbabını anlamaya teşebbüs ettik ve bittabi **Ferid Paşa, Şefik Paşa, Adil Bey emniyete şayan görülemezdi**

ve millet namma orada toplanmış olan kongre âzası yine makamı muallâyi hilâfete, saltanata zatışahaneye telgraflar verdiler. Bütün heyet telgrafhaneye koşdu ve padişahı hakını talebetti.⁴³

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib)-Paşa Hazretleri bir nokta var: İngiliz amirali «Mister Növil» in iştirakini zikir buyurmanız lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) -Pek doğru! İngilizlerden bahsetmek istemediğim için bu noktayı dercetmedim, efendim. Hakikaten İngilizler daha evvel bütün Kürdistanı iğfal etmek, Türk ve sair dindaşlarından ayırmak için tasavvur edebildikleri her şeyi orada tatbikle meşgul idiler. Bu tatbikatta en büyük faaliyeti gösteren yüzbaşı ve bir rivayete göre binbaşı rütbesini haiz birisi idi ve buna maatteessüf İslamlardan bir iki 'kişi muavenet ediyorlardı. Tam bu esnada (Növil) dâhi Malatya'ya gelmiş ve Ali Galib Beyle teşriki mesai eylemişti. Sivas istikametine tahriki tasavvur edilen kuvvetin hasında bulunuyordu. Yine bıraktığım noktaya avdet ediyorum. Zatı Şahaneye arz etmek niyetinde 'bulunmak istedik, teknil telgraf muhaberâtının Ferid Paşa, Âdil Bey ve rüfekası tarafından kat'edildiğini gördük ve bizi Zatı Şahane ile görüşmeye müsaade etmiyorlardı.

⁴³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 17-18

Ferid Paşaya müracaat edildiğini ve sonra Zati Şahaneye müracaat edildiğini arz etmiştim. Ferid Paşaya âdemi itimadımızı ve münacaatte kendisine itimadetmemekte olduğumuzu ve hattâ vaziyeti tamamen izah ettikten sonra Ferid Paşa Kabinesinin yerine artık her halde milletin emel ve itimadına mazbar bir kabineyi mevkii iktidara getirmek lüzumunu arz etmiş idik. Bu maruzatımız Ferid Paşanın haylûletiyile vâsılı semi Şahane olamamıştır ve bunu mütaakıben Ferid Paşaya dedik ki: Bizi mâruzâtımızda serbest bırakmazsanız o zaman millet harekâtında kendini hür ve serbest telâkkide mazur olacaktır. Cevap vermediler. Serbesti kendiliğinden tanınmış oldu. Kongre kendisini serbest telâkki ettikten sonra, bittabi Mister (Növil) ve Ali Galib Beye ve onun iğfal ettiği masum insanlara karşı tedabir ittihaz etti. İlk tedbir, bittabi iğfal edilmiş olan dindaşlarımızı tenvir etmekte ve buna muvaffakiyet hâsıl olur olmaz tekmil iğfal edenler, bütün o caniler yalnız kaldılar ve oradan firar etmeye muvaffak oldular. Çorum'da bulunan Muhiddih Paşa da Sivas'a davet olundu. Efendiler. İstanbul'da Ferid Paşa Kabinesiyle milletin, bilcümle rüesayı mülkiyenin ve ordunun rabitası bu suretle inkıtaa uğratıldı ve bu hal tam 23 gün devam etti. 23 gün zarfında cümlenizce malûmdur ki, milletimiz makasıdı mukaddesesini istihsalde va'hdet ve tesanüdünü ne dereceye kadar gösterebileceğini o müddet zarfındaki aşariyle, metanetiyle izhar etmişti. Bu millet için,

cümlemiz için calibi şükür ve mahmedet bir haldir. Nihayet 23 gün sonra, Ferid Paşa irtitikâbettği cinayatu millet ve memleketin idrâk eylediğine, milletin azim ve celâdetten geri durmıyacağıma kanaat getirdiğinden dolayı istifa etmeye mecbur oldu. Bunu mütaakıp mevkii iktidara Ali Rıza Paşa gelmişti. Ali Rıza Paşanın mevkii iktidara gelmesi ve istediği zevattan malûmunuz olan Kabineyi teşkil etmesi hakkında Sivas Kongresinin veyahut Sivas Kongresinin tevkil eylediği Heyeti Temsiliyenin hiçbir alâka ve münasebeti olmadığı malûmunuzdur. Binaenaleyh, Kongre Heyeti Temsiliyesi kendiliğinden karşıkarşıya gelmiş oldu, ilk nazarda Ali Rıza Paşa Kabinesinin erkânı Ferid Paşa Kabinesinden müdevver göründü. Bu cihetle itimat etmekte biraz tereddüt hâsıl oldu. İşte bundan dolayı o zaman Ali Rıza Paşaya karşı bulunmak lüzumu hissedilmiştir. Esas olduğu için müsaadenizle aynen okuyacağım.

Mevkii iktidara gelen Ali Rıza Paşaya 3 Teşrinievvel 1335 günü şu telgrafla mâruzâtta bulunduk: ⁴⁴

Sadrzam Fehametlû, Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretlerine.

Millet, şimdiye kadar resikârma geçenlerin Kanunu Esasiye ve âmâli milliyeye münafi, harekâtı malümesinden müteessiren hukuku meşruasım tanımak ve mukadderatını

⁴⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 19

emin ve ehil ellerde görmek kararı katisini vermiş ve lâzımgelen teşebbüsâtı azimkâraneye tevessül eylemiştir. Teşkilâtı muntazamaya tâbi Kuvayı Milliye iradei katîyei milleti, biinayetüllâhlil kerim tamamen izharı ispat etmek kudretini ihraz eylemiştir.

Millet, kuvvet ve iradesini hiçbir vakit âmâli mukaddeseie şahaneye mugayir ve menafii mülk ve millete mübayin bir tarzda sarf etmek niyeti gayrimâkulânesinde değildir. Millet Zatı Akdesi Hilafetpenalhinin mazharı emnü itimadı olan Zatı Fahametpenahileriyle rüfekayı kıramınızı müşkül vaziyette bırakmadan katiyen mütevakki olup bilâkis tamamen müzahir olmaya bütün samimiyetle hazırdır. Ancak Heyeti Vükelâ meyanmda Ferid Paşa ile teşriki faaliyet eylemiş nuzzarın mevcudiyeti Heyeti Celilelerinin noktai nazarlariyle âmâli milliyeinin derecei mutabakatını kemali hulûs ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe emniyeti tamme tahassul etmedikçe atılmış olan hatvei iptidai salâhın tevkifi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması milletle Heyeti Celileleri arasında da suitefehhümatı mucibolabileceğinden gayricaiz görmektedir. Binaenaleyh Heyeti kati ve sarih olarak Zatı Sâmiî Hazreti Sadaretpenahilerinden berveçhi âti hususatın Hükümeti Cedidece tasvip ve kabul edilip edilmeyeceğini kemali hürmetle anlamayı vecibeden addeder. :

1. Hükümeti Cedidenin Erzurum ve Sivas kongrelerinde tâyin ve tesbit edilen teşkilât ve makasıdı meşruai millete riayetkâr kalması;

2- Meclisi Millînin inikadiyle murakabei fiiliye başlayıncaya kadar mukadderatı millet hakkında birgûna taahhüdü katî ve resmîyeye girilmemesi;

3.Sulh Konferansında tâyini mukadderatı millet ve memlekete memur olacak murahhasların, sabıkı gibi nâhillerden tâyin edilmeyip milletin bihakkin amalini müdrik ve itimadına mazhar ehlivukuf ve iktidardan intihap buyurulması.

Bu esasatta tamamen itilâf hâsıl olduğu takdirde milletin vicdanından doğmuş ve bilcümle Düveli Itilâfiyece meşruiyeti ve kudreti tanınmış olan Teşkilâtı Milliyemizin Hükümetin müzahiri olacağı ve bu suretle Hükümetin temini mukadderatı millet ve memleket hususunda sulh konferansında vuku bulacak teşebbüsâtının daha emin ve müessir bulunacağı tabîdir. Bir defa bu nıkatı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra hâdisatı âhire sebebiyle hâsıl olan ahvali gayri tabîyenin izalesi maksadiyle bâzı mâruzâtı taliyede bulunmaklığımıza müsaadei Sadaretpenahileri istirham olunacaktır.⁴⁵

Teşrinievvel 1335

⁴⁵ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 19

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

İşte bu esasat da anlaşıldıktan sonra arada yazılan yazıları yazdık. Ali Rıza Paşa Erzurum ve Sivas kongrelerinden ademi'malû'mat beyan etti. «Badehu icabı keyfiyet tetkik edilmek üzere evvelâ bunları bildiriniz» dediler. Cümnenizin malûmu olan beyannameyi kendilerine bildirdik, işte bunu mütalâa ettikten sonra Heyeti Vükelâ bize Sadrazamın verdiği cevapta tamamen bu esasatı Heyeti Vükelânın kabul ettiği bildiriliyor ve ondan sonra da bizim hakkımızda birtakım takayyüdatta bulunuyordu. Bu takyidatın başlıcası, fevkalâde cereyandan ve hâsıl olan yirmi üç günlük vaziyetin izalesinden sonra Meclisi Mebusan intihabatma müdahale edilmemesi ve umuru muamelâtı Hükümete karışılmaması noktalarına münhasır idi. Bizim verdiğimiz cevabı aynen okursam mesele daha ziyade tavazzuh edecektir.⁴⁶

Makamı Sadareti Uzmaya

4 Teşrinievvel 1335 tarihli cevabi telgrafnamei sadaretpenahileri muhteviyatına nazaran cemiyetimiz heyeti temsiliyesinin vukubulmuş olan mâruzât ve tekâlifinin tamamen tasvip ve kabul buyurulmuş olduğu kemali şükranla anlaşıldı. Ancak tarafı âcizanemizden

⁴⁶ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 19

taahhüdedilmesini talep buyurduğunuz nıkat hakkında berveçbi âti izahatta bulunmaklığımıza müsaadei samileririi rica ederiz. Hükümetin rehberi harekâtında ahkâmı kanuniyeye tamamiyle riayet edilmesi tabiî olup heyeti âcizanemizce de bunun tecellisini temin etmek yegâne gayedir. Son zamanda hadis; olan ahvali gayritabiîye ve gayrikanuniyenin âmil ve müsebbibi olan Ferid Paşa Kabinesi idi. Bu husus mezkûr kabinenin sükutiyle Heyeti Celilerince ahkâmı kanuniye dairesinde hareket ve Ferid Paşa Kabinesi tarafından ika edilmiş gayriimeşru efal ve harekât esba'b ve müvellîdatınm refi için icabeden tedabiri katiye ittihaz buyurulduğu takdirde bizatihi zail ve bu yüzden vukuu melhuz mehazir ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin Heyeti Vükelâyı hazıraya ahkâmı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdat ve müzaheratta bulunabilmesi için evvelâ Hükümetin meşru ve kanuni olan teşkilâtı milliyemizi hüsnü kabul eylediğini sarih ve katı bir lisanla ifade buyurması lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetimiz ile Hükümeti merkeziye arasında emniyet ve samimiyeti mütekebilenin husul bulduğu meşkûk kalacak ve binnetice mütebayin harekât ve teşebbüsâtın zuhuru melhuz bulunacaktır. Payitaht ile Anadolu'yu yekdiğerinden tefrika heyeti âcizanemiz ve mümessilleri bulunduğumuz efradı millet sebebiyet vermiş olmayıp bilâkis Hükümeti sabıkanın Paris Sulh Konferansından vilâyatı Şarkiyenin ve

bittamam vâsi bir muhtariyeti haiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros hududu Osmaniye gösterilerek iki üç vilâyetin camiai Osmaniye haricinde bırakılması ve payitaht ve vilâyatımızın ekser yerlerinde mütareke ahkâmı hilâfına birçok işgaller ve haysiyeti istiklâli devlet ve milleti muhil ahvale seyirci kalması ve mevcudiyeti milliyesini muhafazai azmi dindaranesiyle hukuku mukaddesesini müdafaaya kıyanı eden kongre azasını eşkıya çetesi gibi tenkil maksadiyle Mamuretülâziz vilâyetinde birtakım eşkıya cem'ine bittevevisül Sivas ve Mamuretülâziz vilâyetleri ahalisi arasında mukatele esbabını ihzar emrini veren Hükümeti sabıkanın icraatı gayrimeşruası olmuştur. Aksanı memaliki Osmaniye'nin işgali tehlikesine gelince: Teşkilâtı Milliye izharı mevcudiyet eylediği günden beri hiçbir işgal vâki olmadığı gibi bilâkis Ferid Paşa Kabinesinin müsamaha ve seyyiatı neticesi olmak üzere ahkâmı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binaenaleyh vahdeti mülkiyeyi heyeti âcizanemiz değil Hükümeti sabıkanın ihlâl eylediği müstağnii arz ve beyandır. Tarafımızdan hiçbir dairei resmiye işgal edilmemiş olduğundan gayrivâkı bir halin tashihi gayrivaritdir. Ecanip ile vâki olan münasebatımız bir şekli siyasii resmide olmayıp kuvayı milliyemiz aleyhinde Hükümeti sabıkanın neşriyatı vakiasının sıhhat ve ademisihhatini tahkik zımında gelen ve payitahtta milletin

itimadına mazhar ve kuvayi milliyeye müstenit ve meşru bir Hükümet görmiyen Düveli İtilâfiyenin nezdimize izam eyledikleri birtakım memurini siyasiyeleriyle vâki olan temaslardan ibaret olup gayesi âmâli milliyeyi, teşkilâtı milliyeriin vüsat ve kudretini, iradei milliyenin şümul ve katiyetini yakînen onlara ibraz ve irae ile milletimiz hakkında celbi hürmet ve itimadı temine inhisar etmiştir ki, bu da sulh konferansında mukadderat halkkmda muzır değil, bilâkis birçok netayici müfide istihsal edeceği azadei şek ve şüphedir. Mebusan intihabı hakkında Hükümeti sabıkanın verdiği evamiri zahire dairesinde hareket eden mahallî hükümetler henüz defatiri esasiyeyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihabatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale şimdiye kadar maddeten gayrikabil olduğu gibi cemiyetimiz bir fırkai siyasiye 'olmadığından ihtirasatı siyasiye den bittamam berî bulunacağını ve intihabatta katiyen ahalinin içtihat ve hürriyeti viedaniyesine müdahale etmiyeceğini biddefat beyannameleriyle esasen ilân eylemiştir. Muamelâtı Hükümete iras edilen sekte, ancak muhaberatı resmiyenin inkıtaıdır ki, bu da milletin ebi müşfik ve ekremi bulunan Padişahına mâruzât ve istirhamiatmı takdime mâni tepkiliyle Padişah ve efradı millet arasında bir seddi hail teşkil eden Ferid Paşa Kabinesinin harekâtı nâmeşruasmm netayici zaruriyesindendir. Şu noktaya da kemali ciddiyet ve ehemmiyetle nazarı dikkati fehamepenahilerini celbe

mecburuz ki, beyanatı Sami'lerinde memleketimizde usulü meşrutiyet icabınca hâkimiyeti milliyeye cari bulunduğu mezkûr ise de feshinden itibaren Meclisi Mebusanm dört ay zarfında içtimai Kanunu Esasimizin ahkâmı sarihaismdan iken bugüne kadar intihabatın defatiri esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtacı izaih olmadığı veçhile dört ay zarfında içtimai bir mecburiyeti kanuniye tahtında bulunan Meclisi Millînin şu ana kadar ademiiçtimai Ferid Paşa Kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanunu Esasiye bir tecavüzü katisini teşkil eder ve Kanunu Cezanın maddei mahsusasına tevfikân bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâmı kanuniyenin tamamü tatbiki hâkimiyeti millîyeyi kabul ve ahkâmı kanuniyenin tatbikini kendisi için br vazife kanuniye 'addedecek her Hükümeti meişruanın ilk vazife mukaddesidir.»⁴⁷

Bundan sonra teferruata ait bâzı noktalar vardır. Efendim! Ali Rıza Paşa bu cevabımızdan sonra birkaç gün ihtiyarı sükût etti. Nihayet üç gün sonra karşımıza muhatabolmak üzere Harbiye Nazırı Cemal Paşa çıktı. Cemal Paşanın verdiği telgrafta Heyeti Vükelânın tamamen âmâli milliyeye dairesinde hareket için teklif olunan şeraitin kâffesini kabul eylediği mündericti ve bilmukabele vukubulan teddifatta Hükümetle hepimizin gayet ciddî ve

⁴⁷ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 19-20

samimî bir itilâf yapmış olduğu kanaati hâsıl foldu. Fakat bu itilâfin tahakkuku kavlınden sonra Cemal Paşa yeniden bâzı teklifatta bulundu. Kabine namına teklif ettiği mevad haizi ehemmiyet olduğu için birer birer işaret edeceğim.

1 - İttihatçılıkla münasebeti bulunmadığı,

2 - Devleti Osmaniyenin Harbi Umumiye karışması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tâyini esami suretiyle bâzı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve imücazâtı kanuniyenin tatbiki,

3 - Her nevi cinayat faillerinin tecziyeden kurtulmıyacağı,

4 - İntihabatın erbest cereyan edebilmesine dair teminat istiyordu.

Buna verdiğimiz cevap serd ettiğimiz mütalâat şöyle idi:⁴⁸

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C - 9.10.1335 mâruzâtı cevabiyede bulunmadan evvel Heyeti Temsiliyenin Kabine erkânı muhteremesi hakkında hissi hürmet ve hüsnü zan perverde eylediğini ve müdavelei efkâr ve teatii mütalâatta tarafeynin safiyet ve samimiyeti rehber ittihaz edildiğine kanaat olunduğunu arz eylerim. Vesaiti muhtelifle ile tamimi lüzumlu görüldüğü emir ve işar buyurulan dört madde hakkında Heyeti Temsiliyenin noktai inazar ve mütalâatı berveçhi âti mâruzdur: Rum ve Ermenilerle İngilizler başta olmalk

⁴⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 20

üzere Düveli îtilâfiyenin ve bunların seyyiatma alet olan sakıt Ferid Paşa Kabinesinin vahdeti millîye ve saadeti vatana matuf her nevi teşebbüsât ve harekâtı meşruai millîyeyi aleliltlak İttihatçılıkla ithamı bir meslek edinmiş oldukları cümlece malûmdur. Teşebbüsât ve teşkilâtı millîyemizin İttihatçılıkla hiçbir alâka ve münasebeti olmadığı bedhahandan gayri gerek millet ve gerek temasta bulunan ecanibçe taayyün eylemiş olduğu halde mabza buyurduğunuz suitelkinait ve işaatı bertaraf etmek maksadiyle Sivas Umumi Kongresinin birinci celsei içtimainda müzalkerata başlanmadan evvel umum murahaslar îttihad ve Terakki Cemiyetinin ihyasına çalışılmıyacağıma dair alenen birer birer tahlif edilmiş ve bu yemin sureti her tarafa neşir ve ilân olunmuştur. Bundan, başka münasebet düştükçe ve bilhassa ecanible temaslarda bulunuldukça bu noktaya ehemmiyeti mahsusâ affolunarak beyanat ve izahatı lâzimedede bulunulmaktadır. Maahaza tavsiye buyurulduğu veçhile bu bapta yine fırsat çıktıkça beyanât ve neşriyattan geri kalınmıyacaktır. Yalnız bu mesele şekli zahirîsinden sarfinazar edilirse mahiyeti esasıyesi itibariyle ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Bu cihetle sırf Kabine 'azayı kiramı ile teatii efkâr ve Heyeti Celilelerinin bu noktadaki kanaati hâkimesini istimzae malksadiyle bu Heyeti Temsilîyenin mütalâasını arz etmeyi lüzumlu görmekteyiz. Biz anasırı gayrimüslime ile İtilâf Hükümetininin makasıdı siyasiye tahtında gördükleri aleliltlak

İttihatçılık düşmanlığımı esas itibariyle doğru görmüyoruz. İttihatçılardan seyyiatı idaresi' ve suiistimalleri ile memleketi harabeye sürükliyenlerden ibaret bir hizbi kalil vardır ki, işte asıl millet ve bizim nazarımızda müttehem olanlar bunlardır. Yoksa ittihad ve Terakki mensubininin olup muhafazai bitarafi etmiş, fenalığa âlet olmamış ashabi namusun bu suretle suizan altında kalması ve bilhassa her millette olduğu gibi nikü bedi lüzumlu derecede temyiz edemiyen alelûmum avam kısmınının duçarı töhmet olmasını doğru görmedikten başka memleketin asayiş ve intizamı dâhilisi ve âtisi itibariyle de tehlike addeyiyoruz Binaenaleyh, Kafbinenin hu maddeden ruhu maksadı ne olduğunu izah buyurmanızı hassatan istirham ederiz.

2. ikinci madde muhteviyatına gelince:

Bu husus şayanı temül ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Meselâ, mütalâai âtiye dahi varittir. Gayrikabili tamir felâket ve netayici elîmeye müncer olduğundan bugün milletin ademimemnuniye'tini celbeden Harbi Umumiye iştirak etmemek elbette son derecede şayanı arzu idi. Fakat buna imkânı maddi mevcut değildi. Çünkü âdemi iştirak müsellah bir bitaraflığı, yani boğazların mesdud bulundurulmasını icabettiriyordu. Hâlbuki vatanımızın mevkii coğrafisi, İstanbul'un vaziyeti sevkülceyşiyesi Rusların İtilâf hükümetleri yanında ahzı mevki etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsait değildi. Bundan başka müsellâh bir bitaraflığın idamesi için

paramız, silâhımız, sanayimiz, hulâsa lâzım olan vesaitimiz mevcut değildi. İtilâf devletlerinin ve bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarfinazar gemilerimizi zabıt ve milletin dışından tırnağından arttıranak biriktirdiği inşaati bahriyeye ait yedi milyon liramızı gaspeylemeleri (Abdüikadir Kemali Bey: Kahrolsunlar) ve Düveli İtilâfiyenin ilânı harble beraber bizim harbe duhulümüzden daha dört ay evvel tamamen Hükümeti **Osmaniye zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilân eylemiş olmaları** ve hattâ Bolşeviklerin neşrettiği gizli muahedattan anlaşıldığına göre **İstanbul'un Çarlık Rusya'sına vâdedilmiş olması** harbe itilâf devletleri aleyhine girmekliğin gayrikabili içtinabolduğunu gösterir delâili vazihadandır.

Bir de **İngiltere ve Fransa'nın** kendisine **İstanbul'u vadeyledikleri Rusya** dururken Balkan Harbi meşumundan sonra hiçbir kıymeti askeriye mevcudiyeti milliyeye atfeylemedikleri milletimizi kendilerine iltihak eylemiş farz etsek bile tercih edeceğini tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girmekliğimizi bir hiyanet telâkki eylemek ve koca bir milleti dört beş kişinin bazıçesi olacak derecede addeylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mucibolmak şöyle dursun, bilâkis sakıt Ferid Paşanın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkârı sakımanesi ile serd eylediği beyanati zelilânesine **Klemanso'nun vermiş olduğu hakaret âlud cevabın**

maazallah bir kere daha işitilmesine sebeb olabilir. Binaenaleyh, merdane bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harbeden bu koca milletin mağlubiyetinin netayici zaruriyesine katlanmakla beraber hareketin cinayet telâkki ve bu yüzden ittiham ve tecziye edilmesini kabul etmemek en salim ve en hayırlı bir prensip telâkki olunabilir. (Bravo sesleri ve alkışlar). **Harbin müsebbipleri hakkındaki noktaya gelince:** İlâni harb gayrimesul olan zatı Şahanenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilânı harbden dört ay sonra içtima eden meclisi millîde verdiği izahat üzerine alkışlarla mazharı itimat olmuş bulunmasına nazaran mesele, Divanı Âlinin tetkikinden geçmeden alelittlak şu veya bunun aleyhine ithamata kalkışmakta isabet olmayabilir.

3. Harb esnasındaki suidarelerin meydana çıkarılıp tecziyesi, vatanımızda mesuliyetin büyük ve küçüklere siyyan olduğu, kanun devrinin bitarafane ve kemali adlû hakkaniyetle başlandığını idrak etmek ahassı âmâlimizdir. Fakat biz bunun birçok münakaşata sebeb olan kâğıt üzerinde, reklâm tarzında neşrinden ziyade bilfiil tatbikatiyle yarü ağyara izharını daha muvafık ve faydalı görüyoruz.

4. İntihap hakkındaki nıkata nazarımızı sureti berveçhi âti beyanname ile neşir ve ilân eylemiştik, bu

bapta vâridolaeak başkaca mütalâat varsa emir ve işarını
istirham eyleriz.⁴⁹

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına

Mustafa Kemal

Efendim, Ali Rıza Paşa Kabinesi ile cereyan eden
önemli haberleşme burada son buluyor. Fakat bu son günde
kabine, Heyetimiz ile yakından görüşmek ve teferruat
üzerinde anlaşmak için Bahriye Nazırı Salih Paşanın
bizimle mülakatını tensibetmişti ve Amasya'da kendileriyle
mülakat ettik. Salih Paşa Hazretleriyle heman üç gün üç
gece devam eden mülakatımız esnasında demin izah ettiğim
kongrelerin tesbit ettiği prensipler ve teşkilât
nizamnamesinin mevaddı mühimmesi birer birer okundu ve
münakaşa edildi ve tamamen müttehid kalındı ve
müzakeremiz aynen zaptolunuyordu ve binnetice de Salih
Paşa Hazretleriyle ve kongre namına kendileriyle mülakat
eden heyet tarafmdan imza edilmiş ve muvafık kalınmıştı.
Bunu aynen okumuyacağım. Arz ettiğimden ibarettir. Bütün
maddeler okunmuş, yalnız Meclisi Millînin tasdikine
tâbidir. Bu müzakerenin tafsilâtından sarfınazar edeceğim.

⁴⁹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I,
s. 21

Yalnız Salih Paşa Hazretlerinin imza vaz'ettikleri zabıtnamede bizim esasatımızda münderic olmıyan bir mesele mukayyetti. Oraya nazarı dikkati âlilerinizi celbedeceğim. O mesele, efendiler Meclisi Millînin mahalli inikat ve içtimai meselesiydi. Vaziyeti umumiyemiz, İstanbul'un hali hususisi müzakere ve münakaşa edildi. O fıkraları aynen okuyacağım.

Bundan sonra Sivas Kongresinin 4 Eylül 1335 tarihli mukarreratın teşkilât kısmına ait on birinci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve sahai faaliyeti hususu mevzuubahsoldu ve bu maddede iradei milliyeyi hâkim kılacak olan Meclisi Millînin hukuku teşriye ve murakabesine emniyet ve serbestî ile sahibolduktan ve bu emniyet Meclisi Millîce teyidedildikten sonra cemiyetin şekli kongre kararıyle tâyin edileceği musarrahtır. Burada mevzuubahis olan kongrenin şimdiye kadar vukubulan Erzurum ve Sivas kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir. Cemiyetin programını kabul eden Mebusan, cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telâkki edilerek, akdedecekleri içtimai mahsus kongre makamına kaim olabilir.

Meclisi Millînin İstanbul'da tamamen hali emniyette serbest olarak icrayi vazife edebilmesi şarttır. Bunun şeraiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği

teemmül edildi. İstanbul'un ecnebi tahtı işgalinde bulunması hasebiyle mebusanm vazifei teşriyelerini hakkiyle ifaya pek müsaid olamayacağı fikri hâsıl oldu. 1870 seferinde Fransızların Liyon'da ve ahiren Almanların Vaymar'da yaptıkları veçhile sulhun akdine kadar muvakkaten Meclisi millînin Anadolu Şahanede Hükümeti Seniye'nin tensibedeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü. Meclisi Millînin içtimamdan sonra derecei emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyeti tamme görüldüğü takdirde **cemiyet heyeti temsiliyesinin ilgasiyle** teşkilâtı hazırasımın hedefi mesaisinin tâyini balâda tasrih olunduğu veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtimai mahsusta kararlaştırılacaktır.

Mebusanmın intihabında serbestli tam bulunması lüzumu Hükümeti seniyece emir buyurulmuş olması hasebiyle intihabatın icrasında cemiyet Heyeti temsiliyesince edna bir müdahale vâki olmamaktadır.

Efendim, Salih Paşa Hazretleri bu zabıtnameye vâz'ı imza ettikten sonra dediler ki, bu noktaya Meclisi Millînin mahalli içtimainin İstanbul'dan hariç mahalde olması noktasına vükelâyî sairenin muvafakat edeceklerine emin değilim, vakıa ben Kabine namına buraya geldim ve Kabine namına sizinle müzakere ediyorum, onların mütevakkı davranacaklarını zannediyorum. Ancak, ben vicdanen, aklen, kanaaten buna kaaniim, dediler. Bu kanaati

vicdaniyemi bütün Heyeti vükelâya, Zati Şahaneye anlatmaya gayret edeceğim, şayet bunu kabul ettiremezsem bu hakikati mahza karşısında tekrar Hükümet, Meclisi Millînin İstanbul'da içtimanı emrederse bu mesele benim için bir namus meselesidir, bunun için terki mevki etmek mecburiyetindeyim, dedi. Fakat zannederim terki mevki etmemiştir. Salih Paşanın tahmin ettiği gibi kendilerinin İstanbul'a avdetini mütaakıpnbu defa Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından yine kabine namına vürüdeden bir telgrafta bu mesele mevzuubahs oldu. Pek esaslı olduğu için telgrafi aynen okuyacağım.⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim edilecektir.

Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleriyle Amasya'da vâki olan müzakerenin hüsnüneticeye iktiranı Heyeti Vükelâca mucibi memnuniyet oldu. Yalnız mebusanm payitahtı hilâfet ve saltanatın gayrı bir mahalde içtimai fevkalâde haizi ehemmiyet ve hatarnak görüldüğünden bu baptaki mütalâat berveçhi âti arz olunur:

Evvelâ, İstanbul'da Meclisi mebusanm içtima etmemesi için gösterilen sebep payitahtta Düveli mütelife kuvayi berriye ve bahriyesi bulunduğundan müzakeratın serbestîi cereyanı hakkiyle temin olunamayacağı ve bâzı mebusların reyle-. rine bile taarruz vukuu muhtemel olduğu

⁵⁰ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 22

mütalâasıdır. (Handeler) ki, bizim mütalâamızdır. - Hâlbuki Düveli İtilâfiyenin cümlesi meşrutiyetle idare olunduğu cihetle Mecalisi milliyenin her türlü taarruzdan masuniyeti onlarca bittabi takdir olunacağı gibi böyle bir muamelenin âlemi medeniyet nazarında ne derece süi tesir hâsıl edeceği de kendilerince malûmdur. Binaenaleyh, Meclisi mebusanm selâmeti müzakeresinin haleldar edilmesi varit değildir. Düveli itilâfiye tarafından şahıslarına karşı bir muamele vukuu melhuz olan zevat esasen pek mahdut olduğundan bu zatların selâmeti mülk ve millet için bir fedakârlık daha ibraziyle mebusluktan istifa etmeleri suretiyle bu mahzur dahi refi ve izale olunabilir ve böyle bir eseri ulüvvü cenabı hamiiyetlerinden bihakkin muntazardır.

Saniyen: Bu anı buhranda Vükelâyi Devlet ve milletin daima yekdiğeriyle temasta bulunması ve yeknazar, yekvücut olarak içinde bulunduğumuz badireden tahlisi vatan vesailine çalışmamız lâbüddür. Meclisi mebusanm taşrada içtimai halinde vükelânın kısmen ve devairi Hükümetin dahi oraya nakli icabedeceğinden bunun usret ve ademiimkânı ile beraber merkezi Hükümetin nakline bir mukaddeme yolunda telâkki edileceği vâresteî ityandır. Vükelâ ile mebusan daima yekdiğeriyle temasta bulunmak mecburiyetinde olduğundan vükelânın İstanbul'da ve mebusanm taşrada bulunması mümkün değildir. Hattâ İstanbul'a en karib olan bir Bursa bile

mahallî içtima olsa vesaiti nakliyenin haline nazaran muntazaman ve vaktü zamaniyle gidip gelmek ve kuyut ve vesaike getirip götürmek hemen kabil değildir. Hususiyle Sadrazam Paşa Hazretleriyle Dâhiliye ve Hariciye nazırlarının Meclis ile daima münasebatta bulunması ve İstanbul'dan da ayrılmaması lâzım olduğundan bu iki zaruretin telifi müstahil olur.

Salisen: Meclisi mebusanm taşrada içtimai İstanbul'dan başka bir merkezin daha ihdası mânasını işrabeceğinden mâada İstanbul'un henüz mukadderatı katiyen taayyün etmediği cihetle daima müterakkıbı fırsat olan adaya ve bahusus Venizelos ve emsaline muzır propagandalar yapılmak için vesile ihzar eder. İstanbul Düveli saire payitahatlanna makuyıs değildir. Yalnız Osmanlıların payitahtı olmayıp yüz milyonlarca Islâmın teveecühgâhı ve kiblei âmâli bulunduğu cihetle her ne suretle olursa olsun müstakillen merkezi Hükümet olmak şerefini kaybedince Saltanatı asırdidei Osmaniye'nin Avrupa'dan infikâkiyle bir Asya emareti haline sukut eyleyeceğinden erbabı kin ve garaza yeni bir silâh vermemek için bilcümle kuvayi memleketin İstanbul'da cemi bahusus bu zaman mutlak elzemdir.

Rabian: Bâzı firakı siyasiye ile anasırı gayrimüslimenin intilhabatin bitarafane icra olunmıyacağı zannında bulunarak intihabata iştirak edip etmemekte hâlâ mütereddid iken Meclisin Anadolu 'da temerküz edeceği ve

Meclisi mebusanın teşkilâtı millîye mensubinine münhasır kalacağı fikrine takvîyet verir. Bu sebeple onların intihabata iştirak etseler bile mebusanın kısmen Anadolu'ya gitmekten içtinap ve İstanbul'da toplanmak sadasını ilâ etmeleri de varidî hatır olmakla bu suretle Meclisi mebusanın ikiye ayrılarak her ikisinde nisabı ekseriyet vücuduna gelemiyerek kararların sahih ve muteber olmaması neticeyi elîmesi hâsıl olur ve bu suretle ahvali umumiye ve hususiyemizi tefahhusu mütemadi altında bulunduran ve Türkler kendilerini idareye ve muhataralı zamanlarda bile ittifaka muktedir değildir dâvasını ispat için delil aramakta olan düşmanlara girizgâhı mekal verilmiş olur. Zaten konferans huzuruna çıkmamız ve orada hüsnü kabule mazhar olmamız efradı milletin hemdesti ittifak olmasına ve Hükümetin de böyle bir kitleyi müttehîdeye istinat etmesine mütevakıf bulunduğuy muhtacı izah değildir.

Meclisin Anadolu'da içtimai şayiası şimdiden birtakım güftügülere ve ecanip tarafından envai tefsirata yol açtığı cihetle bunun avakıbı vahîmesini kemali ehemmiyetle nazarı dikkatte bulundurmak lâzımdır.

Harbiye Nâzın

Cemal

İşte Efendiler,, Ali Rıza Paşa Hükümetinin Meclisi Millînin İstanbul'da inikadı lüzumuna dair serd ettiği esbab ve mütalâatı bundan ibarettir.

İşte bu noktai nazar şahıslarına bile tecavüz vukubulduğu mütalâasıdır ki bizim bütün bu mütalâaya, karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz noktai nazarlar şunlardı: Bugün Payitahtı Saltanatı Seniye Meclisi Millînin içtima etmesi fikrini tensip etmeyenlerde, umumiyetle hemen hemen aynı noktalara istinaden serdi mütalâat eylemişlerdir. Bizim bütün bu mütalâata karşı cevap olmak üzere **29. X. 1335 tarihli bildirdiğimiz noktai nazarlar şunlardır:**⁵¹

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas

29. X. 1335

C. 27, 28 Teşrinievvel 1335 tarihli ve (300, 301) numaralı şifrelere: Bugün Payitahtı Saltanatı Seniye ve makam Hilâfeti İslâmiyemiz olan İstanbul düşman donanmasının topları ve kuvayı işgaliyesi altında, düşman polis ve jandarmanın fiilî -müdahale ve iştiraki tahtında bulunuyor. Matbuat mütelifin tarafından murakabede, hukuku şahsiye ve içtimaiyemiz bunların tazyiki altında, kabine erkânı muhteremesine varıncaya kadar giren ve

⁵¹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 23

çıkanlar ecnebi muayene ve teftişine tâbi bulunmaktadır. Bütün mânasiyle Payitahtı saltanat ve hilâfetimiz hali muhasarada olup hâkimiyetimiz burada manen, fiilen gayri caridir. Buna bir de **Rum ve Ermenilerin Hükümeti tanınamalarını** ve itilâf Devletlerine istinadederek âdeta hâli isyanda ve birtakım teşkilâtı mefsedetkâranede bulduklarını ilâve edersek Payitahtımızın içinde bulunduğu vaziyeti elîme ve hatarnaki tamamen tavsif eylemiş oluruz.

Binaenaleyh bütün bu hakşiken muamelâtı ve hâlâtı tafsil ve izah ile Avrupa'dan, efkârı umumiyei cihandan hak ve adalet talebedecek ve teminine çalışacak olan Meclisi Millînin İstanbul'da ifayi vazife etmesine bizce imkân mutasavver değildir.

Devleti, itilâfiye meşrutî birer Hükümet olduğu binaenaleyh Meclisi Millîmiz aleyhinde teşebbüsatta bulunmıyacakları hakkındaki mütalâatı tamamen bir hüsnü zan telâkki eylemeye mecburuz. (Alkışlar) Ancak Avrupa Devletleri milletimizi meşrutiyet ve hürriyeti müdrük, reşit bir millet olarak ad ve telâkki etmiş bulunsalardı bu mütalâa varit ve doğru olabilirdi. Hâlbuki hakikat tamamen bu hüsnü zannın aksine tecelli etmiş ve etmekteyiz. Vazülimza oldukları mütarekename ahkâmına mugayir icraatları ve Hükümetin hakkı kazasına tecavüzleri bizi insan telâkki eylemediklerine ve verdikleri söze riayet etmemeyi bize karşı muhalifi namus bir şey addeylemediklerine delildir.

Birkaç kişinin şahıslarına karşı vukuuna ihtimal verilen muamelenin sebebi bu zevatın Devlet ve milletin ve Makamı saltanat ve hilâfetin istiklâl ve tamamisi uğrunda mücahede ve mesailerini ise bunlardan başka aynı ruh ve kanaatte bulunan zevatı sairenin de hedefi taarruz olmiyacağı kestirmek ve temin eylemek bittabi mümkün olamaz. Binaenaleyh bu hal tekmil Meclisi Millî aleyhinde vâki olabilir.

Esasen yukarıda arz ve tafsil eylediğimiz veçhile İstanbul meşgul ve tehlike fiilen mevcuttur. Meclisi Millînin içtimainin ise emniyeti mutlaka içinde bulunması şartı evvel ve esasidir. Bu sebeple taşrada emniyeti tamme mevcut olan bir mahalde içtima bir zarureti katiye halinde görülmektedir.

Meclisin inikat ve sulha kadar muvakkaten taşrada içtimai halinde izah buyurulan mehzirden vükelânın kısmen ve aleddevam Dersaadeti terketmeleri zarureti mevcut değildir. Bâzı nazırların gidip gelmeleri veya komiser bırakmaları Merkezi Hükümetin nakli mânasını hiçbir vakit tazammum edemez. Bundan maada Meclisi Millînin taşrada içtimai bir zarureti katiyeye müstenit olacağından İstanbul 'dan dan başka bir merkez daha ihdası mânasını da işaretmemesi lâzımgelir. Bilhassa mukadderatı meşkûk olan İstanbul'un ancak mukadderatı malûm ve emniyeti mutlaka içinde bulunan bir mahalden tahlise çalışılması maksadı temin edebilir. Venizelos un

Atınayı emin göremediğinden Heyeti İcraiye'yi bile Selanik'te teşkil ve tesis eylemesi Yunan Payitahtını tehlikeye koymayıp bilâkis tahlis eylediği, bâzı vakayiyile malûmdur. Ferid Paşanın Sadrazam ve Hariciye Nazırı iken Avrupa'da aylarca kalması muamelâtı Hükümetçe mahzurlu telâkki edilmediğine göre zarureti fevkalâde yüzünden Hükümetih hâzıra ricalinin icabettikçe Meclisi Millînin bulunacağı mahalle gelip gitmelerinde hiçbir mahzur olmayacağı tabiidir. Bu içtimain hariçte olmasından dolayı Venizelos ve emsali düşmanların propagandada bulunacakları pek tabii görülmektedir. Çünkü bu içtimain kendi zararlarına olacağını şimdiden kestirmekte oldukları şüphesizdir. Salih Paşa Hazretleriyle bu bapta görüşüleri iki gün olduğu halde mahalli inikadın daha evvel mehafili eenebiyede dahi mucibi mübahasat olmuş bulunduğu anlaşılıyor ki, aynı nokatı nazardan bu da pek tabiidir. Her halde ecebilerin milletimizin derecei idrakini anlamak hususunda tefahhusatta buldukları muhakkaktır.⁵²

Meşrutiyeti ve hukukunu müdrük olan hiçbir milletin düşman içinde, düşman tazyiki altında kendi hukukunu müdafaa etmek üzere içtima etmek isteyeceğini kafbul etmek doğru olamaz. Bugün İstanbul'da içtima etmek istemek bilcümle kuvayi memleketi burada cem etmek, bu kuvvetleri meflûç kılmak, neticede intihara

⁵² - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 24

kasdetmek demektir. Bundan maada Meclisi Millînin bu vaziyet altında Payitahtta toplanması milletin İstanbul'un işgali hazırını, mevkii fiile konmuş olan mütelifin hakşikenliklerini aynen kabul eylemesi demektir. Hâlbuki hariçte içtima edilmesi aynı zamanda Payitaht vaziyeti hazıra elîmesini de cihana karşı alenen ve fiilen protesto edilmiş olması faidesini haizdir.

Zatı Akdesi Hilafetpenahinin İstanbul'da bulunmaları eihetiyle Meclisi Millînin taşrada bulunmasından dolayı Makamı Hilâfet itibariyle enzarı İslâm'da bir tebeddül ve tesir vukuu gayrivârittir. Çünkü Meclisi Millî milletimizi temsil eden heyetten ibarettir. Hattâ kuşat için Zatı Hümayunun bir vekil tâyin buyurmaları da mümkündür. Hem hu suretle âlemi İslâm Meclisi Millînin makam Hilâfette toplanmaya cesareti kaybolmadığını görmekle bu makamı mukaddesin düşman tehlikesi altında bulunduğunu hissedecektir ki faydaşı derkârdır.

Anasırı gayrimüslimeye gelince, bunlar daha Tevfik Paşa Kabinesi zamanında intihabata iştirak etmiyeceklerini ilân eylemişlerdir. Bunların iştirak etmemeleri kendi zararlarından başka bir netice vermez. İnşallah vatan ve millet naili istiklâl olunca ister istemez aynı hukuk dâhilinde Osmanlı vatandaşı olarak oturmaya mecburdurlar.

Fırakı siyasiyei sairemizden bâzılarının Anadolu'yu istememeleri bittabi Kuvayi Milliye tesiri altında kalmak

endişesinden olacaktır. Hâlbuki milletin asıl kahir ekseriyetini temsil eden milliyetperver mebusan da İngilizlerin tesiri ve tazyiki tehlikesinden dolayı İstanbul'lu istemiyeceklerdir. İstanbul'un çıkaracağı mahdudülmiktar mebusanın bir kısmı mühimmi hiç şüphesiz milletle beraber olacağına nazaran taşraya geleceklerdir. Hattâ hiç gelmeyeceğini farz etsek ve Meclisin ikiye ayrıldığını kabul eylesek bile nisap hususunun İstanbul'a mı, yoksa taşraya mı ait 'bulunacağını tabî şimdiden kestirmek mümkündür. Esasen bu gibi zan ve tereddüde düşecek mebusların **menafii mülk ve millet uğrunda istifa suretiyle fedakârlık** İbraz eyliyecekleri memul ve muntazardır. Aydın taraflarından intihabata dair vâki olduğu işar buyurulan şikâyet Yunan işgali altındaki aksami memalikimizden ise, bunun Rumlar tarafından yapıldığına hiç şüphe edilmemekte ve pek tabî görülmektedir. Haksız işgal olunan bu muazzez vilâyetimizin Meclisi Millîye me'bus gönderebilmesi ahassı âmâlimizdir. **Bu suretle millet bilfiil işgali tanımadığını** ve bu zengin topraklarından ayrılmaya asla razı olmadığını dünyaya ispat edecektir. Buna Hükümetin de resmen müdahale etmesini, **İzmir Valisine, keza Adana, Musul vilayetleriyle Maraş, Anteb, Urfa sancaklarına** resmen intihabat için katî emirler vermesini siyaseti haziranın ieabatı mâkulelerinden ad ve telâkki eyleriz. Heyetimizin verdiği sözü tutan zevattan müteşekkil olduğuna itimat buyurulması

hassaten istirham eyleriz. Daha itilâf husul bulduğu gün, bütün mevcudiyetimizle müzaheret ve muavenetimizi arz ve vadetmiş, keyfiyeti bütün millete tamim eylemiştik. Aradan yirmi beş gün geçti. Bu müddet zarfında bütün efal ve harekâtımızla vezaifi Hükümeti teshile, kuvvei Hükümeti tarsine çalışıyoruz. Buna rağmen Kabinenin hâlâ hulûsu niyatımızdan şüpheli bulunması, el'an icraat namına adım atmamış bulunması teessürümüzü mucibolmaktadır, bittabi teşkilâtı milliyedeki maksadın meşruiyeti kabul ve ahkâmına tevfikân idarei hükümeti vait ve tekeffül eden hükümetin, teşkilât lâvğını ve nizamnamemizde musarrâh olan heyeti temsiliyenin faaliyeti hazırasının tadilini talebedeğini hatıra getirmiyoruz. Bu halde nasıl mukavemet ve müzaheret talep buyuruluyor? Bu cihetin tavzihan izahını istirham eyleriz.

Bilâkis Heyeti Temsiliye Ferid Paşa Kabinesinin yapmış olduğu haksızlıkların tamiri cihetine el'an gidilmemiş olmasını görmekle müteazzi bulunmaktadır. Meclisi Millî hakkında Heyeti Temsiliyemizin nukatı nazarını berveçhi balâ arz eyledik. Maahaza hattı harekâtımızı efkârı umumiyei millet üzerine istinadettirmek bizlerce düsturülhareket olduğundan bilûmum vilâyat heyeti merkeziyesinin bu baptaki nukatı nazarı da ayrıca sorulmuştur. Neticeye göre hareketimiz tabîdir efendim.⁵³

⁵³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 25

Heyeti Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Bizim bütün bu mütalâata karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz noktai nazarlar şunlardır: Bugün payitahti saltanatı seniye ve Meclisi Millinin istanbul'da içtima etmemesi fikrini tensibetmiyenler de umumiyetle hemen hemen aynı noktaya istinaden serdi mütalâa etmişlerdir. Bundan sonra Rıza Paşa kabinesi noktai nazarında ısrar etti. Bu mütalâat o zaman yalnız bizim heyetimizin noktai nazarı idi. Bittabi kararı katî kabulü mahiyetinde değildi. Onun için muhtelif vesaitle bütün milletin efkâr ve temayülâtını anlamaya çalışıyordum. Burada olduğu gibi tasrih ve teşrih ettik ve sorduk, mahalli içtima nerede olmalı? Vürudeden cevaplarda her tarafta sureti umumiyede bu vaziyet idrak edilmişti. Hakikaten istanbul'da içtimain felâketi barize olduğu herkes tarafından itiraf edilmişti. Ancak ortada bir mesele vardı, o da Hükümeti merkeziyenin ademimuvafakati Meclisi Millînin Meclisi Millî olarak Anadolu'da daha emin bir mahalde içtima edebilmesi bittabi Hükümeti merkeziyenin muvafakatine ve zatı şahaneye arzı hal ve hakikatle istihsal edilecek iradei seniyeye mütevakkıf idi. Mebuslar hariçte toplanır, Ayan oraya gelir ve Meclisi Millî halinde içtima eder; bu olmadıkça Meclisi Millînin olarak içtimama maddeten imkân kalmamıştır. Bu mesele bizce fevkalâde mühim

olduğu için arz ettiğim gibi istimzaca tevessül edilmekle beraber Sivas'ta sahibi salâhiyet bâzı zevat ile bilhassa bütün kumandanların huzuriyle bir içtimai fevkalâde yaptık. Aynı neticeye vâsıl olduk. Bu neticei kafiye göre bir şey vardı. O da mebusanm kâffesi aynı kanaatle vaziyeti tehlikeli görüp kendiliğinden hariçte bir yerde içtima etmesi! Bittabi bu heyet Meclisi Millî olamazdı, belki bir Millet Meclisi olurdu. O mahiyette olmamakla beraber, fakat böyle olsa dahi basit bir kongre halinde toplanmış olsa idi yapabileceği vazifeden daha büyük vazife ifa etmiş olacaktı ve benim kanaatim mebusan İstanbul'a gitmeseydi Meclisi Mebusan orada içtima etmeseydi, hariçte emin bir yerde toplanıp orada bütün memleketi, bütün milletin payitahtın mukadderatını muhafaza etmiş olsaydı, İstanbul işgal olunmazdı.

İstanbul'un işgaline sebebi yegâne Hükümetin birtakım vahi ve çürük mütalâata sarakarak zaıf göstermiş. Olmasından dolayıdır. Meclisi Millînin hariçte inikadı lüzum ve zaruretini anlatmaya muvaffak olamadıktan sonra artık serdi mütalâattan sarfinazar ettik. Yalnız yine bu felâketin zuhura geleceği kanaati baki olduğundan bâzı tedabir yapmakla vazifei vataniyemizi ifaya kavuştuk. O tedabir cümlemizce malûmdur. Hiç olmazsa mebuslar İstanbul'un o tesmim edici muhitine, havasına girmeden evvel haricinde birbiriyle görüşsünler, tanışsınlar ve birbiriyle müdavelei efkâr ederek tenevvür etsinler. İşte bu

maksatla **Erzurum'da, Trabzon'da, Samsun'da** hulâsa muhtelif merkezlerde, biliyorsunuz, mebusların toplanması, mintaka mintaka İstanbul'a girecek mebuslardan ve bundan fazla olarak da rica ettik - Ankara'ya mümkün olabilenler gelsin de müdavelei efkâr edelim. Bu tedabirin birincisi ve gerek ikincisi kısmen oldu, buraya gelen mebusanı kiramla müdavelei efkâr edildi, bütün bu acı ihtimaller mevzuubahsoldu ve âtiye ait bâzı tedabir de düşünöldü. Hatırladığıma göre her şeyden evvel **Meclisi Mebusanda bir grup vücuda getirmek şart telâkki edildi**. Çünkü Mebusanm Heyeti Umumiyesi mütesanit bir halde bulunmazsa hiçbir maksadın müdafaa ve muhafazasının imkânı kalmazdı ve yine burada görüşölmüştü ki, teşekköl edecek grup bütün mânasiyle vuzuhiyle ve zavahiriyle Kuvayi Milliyeye müstenide olacaktır, bütün dünya, bilecektir; bu mebuslar milletin kuvvetine istinadetmekten korkan mebuslar hiçbir kimsenin indinde, muteber olamaz (Sürekli alkışlar).

Burıda müzakereye iştirak eden rüfekamız bu hakikati tamamen teslim etmişler ve o suretle İstanbul'a gitmişlerdir. Fakat hariçte göröldüğüne nazaran bu kararda katiyetle sebat edilmemiştir. Ve sebat edilemeyişinin sebebini de arz ettiğim gibi zahiren Kuvayi Milliyeye mensup telâkki edilmesidir. Her iki tarafa müteveccih bir cephe gibidir, o zaman nasıl oldu? Efendiler! Haricen hükmolundu ki, bu milletvekilleri teşkilâtı milliye denilen şeyle o kadar

alâkadar değil, o halde ya teşkilâtı milliyeye yoktur veya zayıftır. Şayanı havf bir şey değildir. Veyahut varsa bile bu mebusan ile onun alâkası yoktur; binaenaleyh her iki taraf için zayıf bir kuvvet hükmolundu, hem de Kuvayı Milliye'nin ehemmiyeti ıskat edilmiş oldu, işte düşmanlarımız bundan fevkalde cesaret aldılar, artık Kuvayı Milliye'den korkmadılar, artık Meclisi Mebusan'ı teşkil eden heyeti muhtermeden korkmadılar.⁵⁴

Üçüncü Celsede devam eden konuşma:

MUSTAFA KEMAL PAŞA: Muhterem arkadaşlarımız, İngilizlerin mevcudiyetimizi imha etmek için tatbikine tevessül ettikleri gizli ve kirli namütenahi tedabir aldığını cümleleriniz bilirsiniz. İşte bu cümleden olmak üzere İngilizler İstanbul'da heyeti teşriiyemize taarruz hazırlığı olmak üzere daha evvelce heyeti icraiyyeye taarruz etmeyi tasmin etmişlerdi. Bu taarruzun en bariz şekli Harbiye **Nazırı olan Cemal Paşa ile Erkânı Harbiye Umumiye Reisi olan Cevad Paşaya karşı yaptıkları taarruz idi**. Cümlelerinizce malûmdur ki, İngilizlerin bu iki zatın menafii hakikiyye-i millete mutabık olan e'fal ve harekâtını kendi menfaatlerine muzır olduğunu gördüklerinden bir defa bunları ıskat etmek istediler. Fakat aynı talepte Devleti Aliye-i Osmaniyenin kuvveyi icraiyesine de bir darbe vurmaları istediler ve Ali Rıza Paşa kabinesine bu teklifi yaptılar. Ali Rıza Paşa kabinesi

⁵⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 25-26

bu teklif karşısında birçok tereddütten sonra nihayet İngilizlerin talebini is'afa temayül etti ve binnetice Cemal Paşa, Cevad Paşa mevkilerini terk etti. O zamanlar varidi hatırdır ki, Ali Rıza Paşa Hazretleri vukubulan bu tecavüzü ecnebiyeye karşı heyeti umumiyesiyle belki bir kabine meselesi, bir tecavüz, bir taarruz meselesi yapardı. Fakat ekseriya olduğu gibi kabinelerimiz bâzı tevehhümata ve idarei maslahat politikasına daha çok ehemmiyet verdi ve düşman arzusunu is'af suretiyle meseleyi kapattı. Bunu mütaakıp idi ki, İngilizler zahiren tatlı, bütün efkârı tatyibedecek bir tebliğde bulundular: ⁵⁵İngiliz mümessili siyasisi Londra'daki Hariciye nezareti tarafından **Hükümetimize bir tebliğde bulundu ve dedi ki; Yunanlılar da dâhil olmak üzere İtilâf kuvvetlerine karşı başlamış olan harekâtı tatil ediniz, ikincisi Türkiye'de Ermenilere karşı icra edilmekte bulunan katliamdan sarfınazar ediniz! İşte bu iki şeyi yaptığımız halde istanbul size terk olunacaktır.** Fakat bu iki harekette bulunmadığımız takdirde sulh şeraiti fevkalâde fena olacaktır. Efendiler! Bu teklif bittabi pek hainane ve gayrisamimî bir teklif idi. Çünkü her iki teklif de hakikatte gayrivarit idi. Birincisi; Yunanlıların da dâhil olduğu itilâf hükümetlerine karşı hareket etmemek; taarruz etmemek, tecavüz etmemek, zaten böyle bir şey vâki değildi. Vakıa

⁵⁵ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s.26

Yunan cephesinde, izmir cephesinde, silâhiyle ahzi mevki etmiş birtakım kuvvetler, millet kuvvetleri vardı. Fakat bu, devlet kuvveti, hükümet kuvveti, ordu kuvveti değildi. Belki Yunanlıların mütarekename ahkâmına mugayir insaniyete, bütün fezaile mugayir olarak vukubulmuş olan feeayie karşı vesaiti devletle sıyanetten mahrum olan milletimiz, bizatihi namusunu, şerefini muhafaza ve müdafaa edebilmek için silâha sarılmak mecburiyetinde kalmış idi. itilâf devletleri bu masum ahali İslâmiyenin sıyaneti vücutlarından bahsetmemişlerdi. Belki onların mevcudiyetlerine taarruz eden kuvvetin önüne set çekmemek lüzumundan bahsedilmişti. Diğer taraflarda dahi itilâf devletlerinden hiçbirine taarruz vukubulmakta değil idi. Binaenaleyh, bu teklif mahiyeti asliyesi itibariyle hakikatten uzaktı. Hükümet mevkiinde olan bir Hükümet bittabi bu teklifi yapabilecek kuvvete, kudrete, salâhiyete malik bulunmuyordu. Bu meselenin yegâne ve en kafî sureti halli, itilâf devletleri tarafından Yunanlılara, hayatı İslâmiyete ve şeref ve namusu millete taarruz edilmemeyi temin ettirmekten ibaretti, ikinci teklif ki, memleket dâhilinde katliam yapılmaması. Ermenilere karşı bu, gayrivarit idi. Memleketimiz cümlemizce malûmdur. Hangi kıtasında Ermenilere karşı katliam yapılmıştır. Veya yapılmaktadır. Harbi umuminin bidayeti safahatından bahsetmek istemem ve zaten itilâf devletlerinin de bahsettikleri bittabi maziye ait fazahat değildir. Bugün

memleketimizde bu gibi fecayiin icra edildiğini iddia ederek, bundan sarfınazar etmenizi talep ediyorlardı. Şüphesiz yok Ali Rıza Paşa Kabinesinin bu tekâlif karşısında cevap vermiş olacağını kabul ediyoruz. Ancak yine Ali Rıza Paşa Kabinesine mensubolan nazırlar kendi mensubinine, kendi memurlarına, kendi madunlarına İngilizlerin lâtif olan va'dini mukaddeme yaparak iki teklifini tamim etmiş ve binnetice bunlardan sarfı nazar edilmesini tamim etmiş idi.⁵⁶ Bu muamele hiç şüphesiz ki, suiniyete makrun değildir; fakat muamelenin tarzı ifasını bilememekten neşet etmiştir. Elbette Hükümet ricalinin yaptığı bu tamimler ise düşmanlarca malûm olmuştur. Bunu tamim etmiş olmak bittabi teklifin hakikatini kabul etmek değildi. Bu kadar mümaşatkâr harekâta göre İngilizler tatyibedilmemiştir. Biraz sonra **Ali Rıza Paşa Kabinesine Yunanlılar karşısında bulunan kuvvetlerin geriye çekilmesi talebi vukubulmuştur.** Cümleden malûm (Milen) hattına çekilmek meselesi.. Artık Ali Rıza Paşa böyle bir teklifi gayrikabili icra gördüğünden ve belki başka sebeplerden dolayı bu tecavüzü lüzumu gibi izhar ederekten mevkiini terketti. İstifa etti.

⁵⁶ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 26

Ali Rıza Pş. Kabinesi 23 Mart 1336 günü istifanamesini verdi.⁵⁷

Mahiyetinin, kabineye ittifaka yakın bir ekseriyetle itimadetmiş olan Meclisi Mebusanm hürriyeti mesaisini ve kudreti teşriiesini iptal ve âmâli milliyenin tecelligâhı olan Meclisi Milliye her hangi bir suretle mukarreratı sulhiyemiz üzerinde haizi tesir olamayacak bir şekle ifrağ eylemek olduğu vazıhan anlaşılıyordu. Binaenaleyh bütün millet bu tecavüz karşısında, vekillerinin haizi itimadı olan Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifasını kemali şiddetle ve memleketimizde pek nadir görülen bir vahdet ve galeyan ile protesto etti. Rikâbı Şahaneye ve Meclisi mebusana, Anadolu'nun en hücre köşelerinden protesto telgrafları keşide olundu. Düşmanların bütün mesaisi, esasatı sulhiyemizin takarrür edeceği esnada memleketimizi haricen ve dâhilen bir za'fı mutlak içinde bırakarak istedikleri her şeyi bize kabul ettirmek gayesini istihdaf eyliyordu.⁵⁸

Şöyle ki:

⁵⁷ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 27

⁵⁸ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 27

İzmir meselesini mahallinde tetkik eyliyen ve Anadolu'nun menatıkı muhtelifesinde tetkik ve tahlil için seyahatler yapan bütün Amerikalı ve Avrupalı zevat ve heyat daima lehimizde efkâr ile meşbu olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Bu zevat ve heyat Avrupa ve Amerika efkârı umumiyesini milletimiz aleyhine lâyuad vesait ile tesmim ve tahrik eyliyen propagandalara tamamen galebe çalamamışlarsa da mukarreratı katiyei sulhiyemizin tesbitini deruhde eden Sulh konferansı mehafilî için az çok bir ehemmiyetle nazarı dikkate alınmaya şayan bir cereyan tevlidine muvaffak olmuşlardı. İşte menfaatlerini, türlü türlü tazyikat ile bütün âlemi hariciyi aleyhimize tahriş eylemekte gören bâzı mehafil ve anasır lehimizde inkişafa başhyan bu cereyanı temelinden yıkmak ve bütün âlemi haricinin milletimiz lehine tashihi zehabetmesine meydan vermemek için külliyyen kizbi mahz olan en son Ermeni kıtali saniasmı tertip ve ilân eylediler. Ve zaten pek mahdut ve basit olan vesaiti tekziyemizi, gazetelerimizi de kaatilâne bir sansüre tâbi tutarak hiçbir vasıta ile cihan medeniyetine karşı müdafaai hukuk etmemize müsaade eylemediler ve bu suretle hukuku beşerin esasatı mukaddesesindenı bulunan Müdafaai nefis, hakkından da milletimizi külliyyen mahrum ederek efkâr ve temayülâtı cihanı harap memleketimiz ve

mazlum milletimiz aleyhinde yeniden pek müthiş ittihamat ile zehirlediler.⁵⁹

Milletimizin hariçteki mevkii şeref ve hukukunu çürütecek vesaitle efkârı umumiyei cihan izlâl edildikten sonra iş dâhildeki idare makinamızı, Meclisi Mebusanımızı teziil ve iptal ederek memleketimizi emsali görülmemiş bir salâhiyeti müstebidane ile bütün mesaili cihanı kendi keyiflerine göre halletmek istiyen Sulh konferansının mukarreratı zalımanesini kabule icbar eylemeye kaldı. İşte Ali Rıza Paşa Kabinesi bu manevra neticesinde ecnebilerin eliyle ıskat edilmiş oldu.

Sakit kabinenin muvakkaten ifayı vazife eylediği buhran günlerinde Ferid Paşanın Huzuru Şahaneye kabul edilerek saatlerce icrayı müzakerat eylemiş olmasına nazaran âmâli milliyeyi yıkacak muhalif bir kabinenin re'sikâra gelmesi mevzuubahs olduğunu zannetmek yanlış bir şey olmayacaktı. Böyle bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi neticesinde tehadüs edecek vaziyeti anlamak güç değildir.

Âmâli milliyenin yegâne tecelligâhı meşruu bulunan Meclisi Mebusanımızm kudreti teşriyesini tahkim sadedinde sînei milletten nebean eden huruşu infial ve protestolar müsmir olmuş ve yeni kabinenin âmâli milliyeye muhalif zevattan teşkiline mümaneat için Meclis

⁵⁹ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 27

Divanı Riyasetinin nezdi hâl şahanede icrasına tevessül eylediği teşebbüsâtı teshil eylemiştir. İşte Salih Paşa Kbinesi bu şerait altında teşekkül ederek ifayı vazifeye başlamıştı.

İngilizler bir taraftan mevkii hariciyemizi yeni katliam bühthanları ile sarsmaya, diğer taraftan da Kabineyi, Meclisi mebusanımızı mevkii faaliyetten ıskat suretiyle vaziyeti dâhiliyemizde vahîm buhranlar ihdasına çalışarak tasmin eyledikleri İstanbul işgalini suhuletle tatbik edecek bir zemin ihzar eyliyorlardı. Bunun bizim elimize geçebilen ilk delili, daha Ali Rıza Paşa Kabinesinin ıskatını tasmin eyledikleri sıralarda bir taraftan da İstanbul işgaline hazırlık olmak üzere Anadolu muhaberei telgrafiye şebekesi hakkında etüd yapmaları ve posta ve Telgraf Müdürü Umumisini ziyaret ederek Anadolu telgraf merakizi hakkında tetkikatta bulunmaları, **resmî telgraf haritalarını Müdüriyeti Umumiyyeden talep ve ahzeylemeleridir.⁶⁰**

İngilizler 12 Martta hututu telgrafiyemiz hakkında tekrar tettebbuatta bulunmuşlardır. Muhaberatı telgrafiyenin İkatı için İstanbul'dan vultubulacak teşebbüsa'ta karşı tedabiri lâzimenin ittihazı Heyeti Temsiliyece nazarı dikkate alınmıştır. Dersaadet'ten alınan 11 Mart tarihli şifrede mevsuk bir membadan alman malûmata atfen

⁶⁰ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 27-28

Dersaadet'teki rüfekamızın tevkif olunacağı, zikrediliyordu. Aynı gün (Ankara'daki İngiliz mümessili Vitel'in Dersaadet'e hareket edeceği ve badema şimendiferlerin işlemyeeceği) ihbar edilmiş ve filhakika (Vitel) ertesi gün Ankara'yı terk eylemişti. Fransız mümessili (Duvazo) dahi hareket etmiş ve Konya civarındaki İtalyanların da Dersaadet'e hareketi haber alınmış olduğundan İstanbul hakkındaki suikastın alâimi bariz bir surette mahsûs olmaya başlamış idi. Vaziyet tarafımızdan şu suretle mütalâa edilmiştir : Düveli İtilâfiye bir yandan hututu teigrafiyemizi tetkik ederken bir yandan da Anadolu'daki müteferrik zabitlerini ve kuvvetlerini İstanbul'a celbediyorlar, aynı zamanda Anadolu 'nun şimendifer münakalâtını kat 'a hazırlanıyorlar ve Meclisi Mabusanda hukuku millîyemizi müdafaa eden arkadaşlarımızı tevkif etmeyi tasmin ediyorlar. Bu vaziyete nazaran kariben vakayii fevkalâdeye intizar etmek lâzımgelir. Tahminimize göre İstanbul'da yeni bir vaziyet îhdas ederek Anadolu telgraf muhaberatına vaziyed edecekler, Meclisteki erikânı millîyeyi tevkif edilecekler. Kara ve denizden Anadolu muvasalasını katederek umumi bir mahiyette bir '(Blocus) abluka ilân ve milletin galeyânı şedidi karşısında mevkiî Sadarete getirmeye muvaffak olamadıkları Ferid Paşa Kabinesini bu suretle mevkiî iktidara ısd ile âmâl ve maksatlarını tatbik ve belki de menfi bir şekilde ihzar edilmekte bulunan şeraiti sulhiyeyi de Hükümete tebliğ edecekler ve bu şiddetli

tazyik altında ya Anadolu'nun inhilâlîne intizaren bu feci vaziyeti idame etmek veyahut İstanbul'da ve civarında teksif ettikleri **İngiliz, Fransız, Yunan kıtaatiyle şimalden ve İzmir cephesindeki Yunan (ordusuyle garbten, Adana'daki Fransız kuvvetiyle de cenuptan şimale taamız ederek ve belki de bir kısım kuvvetlerle Karadeniz sahillerinden cenuba icrayı tesir ederek naili maksadolmak istiycekler.**⁶¹

İşte bu mütalâata istinaden her türlü tedabire tevessül ve İstanbul'daki rüfeka Anadolu'ya harekete teşvik edildi.

16 Mart sene 1336 saat 10 evvelde İstanbul telgrafçılarından (İsmi şimdi söylemeyeceğim) sahibi hamiyet bir zatın Ankara'da Ziraat Mektebindeki merkeze verdiği bir servis, İstanbul işgalinin kanlı bir surette başladığını ihbar eyledi. Yekdiğerini takiben İstanbul merkezinden, Harbiye telgrafhanesinden ve makina başındaki mütaaddit hamiyetli memurlardan muhtelif telgraflar alıyorduk. Saat 11 evvele kadar toplanan malûmatı derhal tamim ettik.

Bu saatten sonra artık İstanbul'la muhabere münkati olmuş ve istihzaratı fikriyemize nazaran payitahtın vaziyeti muhtemelesi ve Anadolu'nun vaziyeti nazarı dikkate

⁶¹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I.s. 28

alınarak tedabiri lâzimeye tevessülün sırası gelmişti.

Alınan başlıca mühim tedabir berveçhi âtidir:⁶²

A) İzmir cephesinin arkasını tehdededen Biga havalisindeki Anzavur harekâtına kuvvetli bir mesnet teşkil eyliyen ve ihtimalki İstanbul'dan Anadolu'ya vukubulacak Kuvayi itilâfiye sevkiyatını temin ve himaye eyliyecek olan Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki İngiliz kıtaatının silâhtan tecridi.

B) İstanbul'da ecnebi tazyiki karşısında feveran edecek Anadolu efkârını tazyik ve tehdeylemek üzere İstanbul'dan ve Kilikya'dan vukuu melhuz düşman sevkiyatı askeriyesine imkân bırakmamak ve Anadolu'nun nıkâtı mühimmesini kuvvetli bir işgal ve istilâ tehlikesine mâruzıyetten kurtarmak üzere Geyve ve Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının tahribi,

C) Telgraf merkezi İngilizlerin eline geçtiği için İstanbul'dan vukubulacak her hangi bir tebliğin meşru bir makamdan itası imkânı olamayacağından İngiliz tebliğatiyle ezhani ahaliyi teşevvüşten vikaye için İstanbul ile muhaberâtı telgrafiyenin katı için makamâtı mülkiye ve askeriyeye tebligatı lâzime icrası. Tedabiri iptidaiyemiz meyanmda mesaili maliyeye taallûk eden başlıca nıkâtı da ihmal etmedik. **Ezcümle Anadolu'da mevcut resmî, gayriresmî bilûmum müessesatı maliyenin ihtiva**

⁶² - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, Gös. yer

eylediği nakit veya nakit mukabili zikıymet eşya miktarlarını vilâyattan sorduk ve hiçbir müesseseden **Derseedete para gönderilmemesi lüzumunu tamim eyledik.** Diğer taraftan muhaberatı telgrafiyenin kontrolü, sahil iskelelerinden ve dâhilden gelecek eşhasın tetkiki ve şüphelilerin takibi, postanelerde şüpheli mektupların küşadı gibi tedabiri lâzime ittihaz ve icabedenlere icrayı tebligat olundu.

Bu suretle muhtelif vesaiti muhaberenin veyahut maksadı tezvır ve ifsat ile Anadolu'ya şevkleri memul muzır eşhasın ahengi milliyi ihlâl edebilecek faaliyetlerine imkân bırakılmamaya çalışıldı.

Derseedette vukubulan tevkifata mukabil rehine makamında olmak üzere Anadolu'daki düveli itilâfiye zâbitanmm tevkifi de icabeyliyordu. Elde bulunanların tevkifini icabedenlere tebliğ eyledik.

İstanbul muhaberatı hakkında ittihaz edilen tedabirin isabetini müsbit İngiliz teşebbüsünün vukuu gecikmedi. 16 Mart 1336 saat 11 sonrada İstanbul Telgrafhanesi Ankara merkezine bir tebliği resmî vermek istiyordu, İstanbul merkezinde telgraf başında bir İngiliz zabiti bulunuyor ve bütün Anadolu'ya bu tebliği neşretmeye çalışıyordu.⁶³

⁶³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 29

Bu beyanname, teşkilâtı milliye müteşebbislerini halk nazarında ittihatçılıkla ittiham ederek Anadolu'da bir nifak ve tefrika ihdas etmek ve İstanbul işgali fiilisini muvakkat göstererek hukuku hilâfet ve saltanata indirilen darbenin mahiyeti faciasını tahrif eylemek ve binnetice bütün tecavüzatı milletimize tabî telâkki ettirmek maksadiyle tertibolunduğu anlaşılıyordu. Bu tebliğin imzası (**Düveli itilâf iye mümessilleri**) olarak verildi. Memleketimizdeki ahenk ve vahdeti ihlâl için zayıf kalbli bâzı insanları iğfal ve tehdidedecek mahiyette bulunan bu tebliği resminin Anadolu merakizince alınmaması için tedabiri mümkünce ittihaz edildi. Bunu mütaakıp ingilizlerin tazyikiyle yazdırıldığımda şüphe olmıyan Hükümetin (İstanbul işgalindeki mahiyeti muvakkatenin devamına sebebiyet vermemek üzere dâhilî memlekette sükûnetin muhafazası lüzumunu) nâtık bir tebliği resmî İstanbul'dan Anadolu'ya verilmeye teşebbüs olunmuşsa da aynı mahzurdan dolayı tamimine müsaade olunmadı. **İngilizler Anadolu efkârını avutmak üzere teşebbüs ettikleri işbu tebliği resmî oyununda muvaffak olamadıklarını görünce**, Anadolu'nun İstanbul faciası karşısındaki vakar ve temkinini, azim ve celâdetini ihlâl için zehralût efkârı fesatkâranelerinin neşrine şimendifer telgraf hatlarını tavsit çaresine tevessül ettiler. Ankara istasyonundaki telgraf merkezinde şimendifer müstahdemininden bir İtalya'nın İngiliz tebliği resmîsinin Fransızca bir suretini aldığı

istihbar edilerek derdest ve elindeki telgrafiname iptal olundu.⁶⁴

Anadolu'da sakin Ermenilerin ve Rumların evamiri Hükümete ve âmâli millîyeye muhalefetleri vukubulmadıkça her türlü tecavüzden masun ve tamamen mesut ve müreffeh bir hayata mazhariyetleri öteden beri kabul edilmiş bir esas idi. **Kilikya ve havalisinde ve Şark hududumuz** haricindeki resmî ve gayriresmî Ermeni kuvvetlerinin dindaş ve ırkdaşlarımıza karşı vukubulan tecavüzatı cinayetkâraneleri karşısında dahi memleketimizde yaşayan sakin Ermenilerin her türlü taaruzdan masuniyetlerini temin eylemeyi pek mühim bir vazifei medeniye telâkki eyledik ve Anadolu'nun âlemi haricî ile temasının münkati olduğu bugünlerde menafîi âliyei vataniyeyi istihdaf eyliyen tedabir meyanmda Ermeni ahalinin muhafazai selâmeti lüzumunu bütün makamata bildirdik. İşte İstanbul'un ecnebi işgalinden bugüne kadar güzaran eden eyyamı ıstırabımız esnasında hiçbir devleti ecnebiyenin himayeî fiiliyesme mazhar olmıyan Anadolu ermenilerinden hiçbir ferdin hattâ en basit bir surette mâruzu tecavüz olmaması bize her vesile ile isnadı cinayet eden ve hasaisi medeniyei tahtı inhisara alan entrikacı Avrupa'nın yüzlerini kızartacak ve milletimizin fitratan

⁶⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, Gös. Yer

mütehalli olduğu şeairi insaniyenin derecei ulviyetini ispat edecek pek mühim bir noktadır.

İstanbul işgalinin bugün memlekette tevliedettiği vaziyet, ittihaz eylediğimiz tedabiri muvakkate ile kabilidame bir mahiyette olmayıp bu vaziyetin devamı takdirinde memleketteki idare makinasmı salim bir esasa rapteylemek icabeyliyordu. Karşımızda hiçbir âhid ve kanun tanımıyan ve bütün harekâtı kendi menafii mahsusalarından başka hiçbir kaydi insani ve hukuki ile mukayyet görmeyen bir heyeti itilâfiye, başımızda hukuku vatani müdafaa,- akteylediğimiz ahkâmı mütarekeyi tatbik, ecnebi tecavüzatını tehdit için her türlü vesaitten tamamen mahrum, esir bir Hükümettir. Bunlardan birincisinin lâyüad tazyikatı, ikincisinin de esareti karşısında mercisiz, mütehayyir ve muztarip bir millet!..⁶⁵

İstanbul faciasıyla Anadolu'da tebarüz eden vaziyet bu idi ve bu vaziyetin devamı takdirinde vatanımızda müthiş ve fecî bir anarşinin hükümran olması tabîî idi. İşte bu mülâhazat neticesinde katî bir karar vermek icabetti. Derhal icabeden makamâtı mülkiye ve askeriye ile görüşerek memleketin idaresini anarşiden kurtarmak üzere rüesayi mezkûrenin bizimle tevhide harekât etmesi teklif edildi. Bu teklif kemali samimiyetle her tarafça hüsnükabule mazhar oldu.

⁶⁵ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 29

İşgal neticesinde hâsıl olan vaziyeti fevkalâdenin icabatı müstacelesini teemmül ve tatbika çalışmakla beraber İstanbul işgalinden mütevellit teessürat ve ıstırabatımız bütün cihanın beşeriyeti münevveresine ve bütün âlemi İslâma bir beyannamei mahsusla iblâğ olundu. Düveli İtilâfiye mümessilleri ve bitaraf Hükümet nezdinde protesto edildi. Bütün millet de protestoya iştirak eyledi.

İstanbul vaziyetine dair malûmat alacak mutemet menabiden mahrum idik.

18 - 19 Mart 1336 gecesi ilk defa temas edildi ve cümlece malûm olmuş bulunan hususata kesbi ittıla edildi. Bu meyanda: **Meclisi Mebusanm işbu tecavüz karşısında tatili müzakerat eylediği anlaşıldı.** Bunun üzerine 19 Mart 1336/1920 tarihinde: Makamı hilâfet ve saltanatın masuniyeti istiklâlîni, istiklâlî millî ve millî hudutlarımız dâhilinde imkânı hayat bahşedecek bir sulhu temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir Meclisin Ankara'da içtimai lüzumuna milletin nazarı dikkatini celb etmek hususundaki vazifei millîye ve vataniyemizi de ifa ettik. İstanbul işgali, şekil ve mahiyeti itibariyle Osmanlı Devletinin hâkimiyetini esasından ıskat etmek ve milletin esaret ve zilleti bir emrivaki olarak telâkki etmesine yol açmak hedeflerine müteveccih bir harekettir. Çünkü İstanbul'da doğrudan doğruya kuvayı Devlete vaziyed edilmiştir. **Şöyle**

ki; evvelâ Meclisi Mebusan cebren ıskat edilmiştir. Şu halde kuvvei teşriiye mevcut değildir.

Saniyen: kuvvei icraiye esareti siyasiye altına konulmuştur çünkü her kim olursa olsun ecnebi kanununa tebaan muhakeme olunabileceği ilân olunmuş, bütün muhaberat ve muvasalâtı tahtı murakabeye alınmış, müdafaai nefse ait teşkilâtı doğrudan doğruya iptal edilmiş ve mütecavizlerin tamamen tahtı tâbiyetine sokulmuştur. Binaenaleyh bu zelilâne vaziyeti terviç ve kabul etmiş olan Ferid Paşa Hükümeti, istiklâline pek şedit ve pek samimane merbut olan milletle arasındaki her türlü revabıt ve münasebatı bittabi zayi etmiş ve millet aleyhinde düşmanla bilittifak hareket etmekte bulunmuştur.

Salisen: Devlet halinde müteşekkil bir cemiyeti beşeriyenin teşkilâtı esasiesinde kuvvei adliye istiklâlinin ehemmiyeti müstağniî izahtır. Milletlerin hakkı kazası istiklâlinin birinci şartıdır. Kuvvei adliyesi müstakil olmayan bir milletin Devlet halinde mevcudiyeti kabul olunamaz. Hâlbuki İstanbul'da efradı ahali arasında hiçbir cürmü kanuni ile maznun veya müttehem olmadıkları halde yüzlerce eşhasın tevkifine devam olunması Düveli itilâfiyenin nokta-i nazarlarına muhalif söz söylemek bile cürüm telâkki olunarak Kurunu Vustanın teamülâtı harbiyesi şeklinde tecavüzata bulunulması kuvvei adliyenin hükmen sakıt olduğunu göstermiştir.

Şu halde millet bugün yedi yüz seneden beri kemali şan ve şevketle muhafaza ve müdafaa ettiği istiklâl ve mevcudiyetinin bakası için İstanbul hâdisesinin vücuda getirdiği vaziyeti hukukiyeyi tamir etmek ıstırarındadır ve bunda o kadar istical edilmelidir ki, temadi edilecek bir fâsılai hâkimiyetin maazallah inhilâli tammı müeddi olmak suretiyle düşmanlarımızın tasavvuratını fiilen tesis etmesine imkân kalmasın. Binaenaleyh her şeyden evvel müdafai hukuk ve mevcudiyete kabiliyetli bir millet halinde beynelmilel hukuk ve vazائفine hürmet olunmasını talebedebilecek teşkilâtı medeniye ve esasiye ile henüz yaşamakta olduğumuzun bütün cihana bu defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle ilânı ihtiyacındayız. Bunun için de inhilâl eden teşkilâtı esasiyemizin bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zaruretindeyiz.⁶⁶

İşte; vaziyeti esasiye ve hukukiyemizin tevliedettiği bu lüzum ve zaruret üzerinedir ki, **hâkimiyeti milliyeinin her şeyden evvel tecellisi maksadiyle Meclisi Âliniz salâhiyeti fevkalâde ile içtima etmiştir.** İntihabatın kemali istical ve hararetle icrası, vaziyeti hukukuyemizin bilumum milletçe de aynı kanaatler dairesinde idrak ve ihata olunduğunu ve Meclisi Âlinizin şekil ve mahiyetinin, irade-i milliyeye samimiyetle, kuvvetle müstenit bulunduğunu göstermiştir. **Meclisinizde temessül ve tecelli eden**

⁶⁶ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 30

kudreti milliyemiz makamı hilâfet ve saltanatı ecnebi tazyikatından kurtaracak ve Devleti Osmaniyeyi inhilâl ve esaretten tahlis edecek tedabiri ittihaz eyliyecektir ve istiklâli tammesi şart olan makamı hilâfete merbutiyeti vicdaniyeleriyle müftehir ve müteselli olan âlemi İslâmiyet ile yaşamak kabiliyetini nefsinde gören bir milletin esir olamayacağına kanaatle harekâtımızı hatve, hatve takibeden bütün cihanı medeniyet ve insaniyet sizlere zahir olacaktır. (Hararetili alkışlar) İstanbul faciasını takibeden günlerden şimdiye kadar heyeti temsiliyemiz millet arasındaki rabîta-i vahdet ve tesanüdü muhafaza etti. Kavanini Osmaniyenin meriyetini temin eyledi. Faaliyetten sakıt olan kuvayı umumiye-i Devletin fıkdanını hissettirmemeye çalıştı. Binaenaleyh emniyeti umumiyeyi sıyanet ve müdafaa eylemiş olmakla vazifesini bihakkin ifa ettiğine kaildir. Bu dakikadan itibaren yedi yüz senelik bir hayatı azamet ve şevketten sonra girivei inkırazın kenarında henüz ayakta durabilen Osmanlı milletinin akîbetinden mesuliyet, heyeti muhteremenizin saiki faaliyeti olacaktır.

Dâvamızın meşruiyeti ve bütün mîlel ve akvamın insaniyet ve adaletten nasibedar olduğuna kaani olduğumuz yüreklerinin bizimle müşterek ve bize daima muin ve zahir bulunduğu itminanı tammımız, muvaffakiyet ümitlerimizin kalblerimizde bir lâhzai tereddüde bile duçar

olmamasını temin edecek nihayetsiz kuvvetlerdir, hususiyle Cenabı Hak daima bizimledir. (Âmin, âmin sadaları)

Vermek istediğim tafsilât bundan ibarettir.⁶⁷

Mustafa Kemal Paşa konuşması sonun hükümet teşkili hakkında, meclise bir takrir sundu.⁶⁸ Bu Takririn aslı 3 numaralı kanun dosyasında buylunamamıştır, fakat nutkun ikinci cildinin 1 ve 5. Sayfalarında şöyle bir ifade ve kayıt mevcuttur:⁶⁹

Bu takriri bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslı hususların tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz. Takrir’de belirtilen hususlar şunlardır.

- 1- Hükümet teşkili zaruridir.
- 2- Muvakkat kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya bir Padişah kaymakamı ihdas

Kabili caiz değildir.

- 3- Mecliste mütekâsif iradei milliyeyi bilfiil mukaderatı vatana vazvülyed tanımak

Umdei esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

- 4- Türkiye Büyük Millet Meclisi teşrii ve icrai selahiyetlerle camidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek

⁶⁷ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, Gös. Yer

⁶⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 30

⁶⁹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima 24.4.1336/1920, Devre 1, I, s. 32

bir heyet umuru hükümeti rüyet eder. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir.

Kaynaklar

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 24 Nisan 1336/1920

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 9 Mayıs 1336/1920

Mazhar Müffit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1998-II

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, İstanbul, 2005

Bülent Tanör, Kuruluş ve Kurtuluş, İstanbul, 2009

Cemal Kutay, Türkiye İstiklal Ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, IX, İstanbul 196

Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1969

Mazhar Müffit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1998

Osman Özsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı Olaylar-Belgeler-Gerçekler, İstanbul, 2007

Osman Özsoy, Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası, İstanbul, 1999

Orhan Doğan, Atatürk ilkeleri ve İnkilâp Tarihi,
Ankara 2010,

Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci
Meclis Döneminde Devlet Erkleri

Ve İdare, İstanbul, 2001

Rıza Nur, Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arkası (1920-
1923), İstanbul, 2007

Sabahattin Selek, Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş
Savaşı), II, İstanbul, 2002

Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Gelişmeler
1876-1938, İstanbul, 2003

ÖZGEMİŞ

1945 yılında Van'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Van'da Yükseköğrenimini Ankara'da, lisansüstü eğitimini İstanbul'da yaptı. Çeşitli orta dereceli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 1982 Yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesine öğretim görevlisi olarak atandı. 1983 yılından itibaren 16 yıl üniversite Genel Sekreterliği'ni yürüttü.

1997 yılında aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne yardımcı doçent olarak atandı. 2010 yılında Bitlis Eren Üniversitesine atandı. Halen aynı üniversitede Doçent olarak görev yapmaktadır.